

ԱՐԶԱԳԱՆԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԴՈՒՐՈ ԵՒ ԳԱԼԻՍ ԿԻՒՐԱԿԵ ՕՐԵՐԸ

Տարեկան բաժանորդագրինն է հիշք ըուրլի: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է «ԱՐԶԱԳԱՆԿ» խմբագրատանը և Կենտրոնական Գրավաճառանոցում: Օտարաքաղաքացիք գիմում են՝ Тифлисъ. Редакция „Арцаганъ“.

Առանձին Համարները 10 Կ.

Յայտարարութիւնները բաւեն 2 Կ.

1886-ին

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

„ԱՐԶԱԳԱՆԿ“

ԺԱԲԱԹԱԹԵՐԹԸ

(ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԻԵՒՆՈՅՆ ԴԻՐՔՈՎ ԵՒ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ՊՐՕԳՐԱՄԱՅՈՎ.

I. Տեղեկութիւններ կառավարութեան դործողութիւնները և օրէնսդրական միջոցները մասին:—II. Առաջնորդող ջօղուածներ Հասարակական կեանքի նշանաւոր Հարցերի վերաբերութեամբ:—III. Թղթակցութիւններ Հաշտեանի տեղերից. ընդհանուր անտութիւն Հայ և օտար լրագրիւնների տեղեկութիւնների և կարծիքների:—IV. Տնտեսական և առևտրական Հարցերի քննադատութիւն:—V. Յօդուածներ Ժողովրդական կրթութեան վերաբերութեամբ:—VI. Արտաքին տեսութիւն. յօդուածներ և տեղեկութիւններ արտասահման Հասարակական և քաղաքական կեանքի նշանաւոր անցքերի մասին:—VII. Կրկնակա և մատենաստութիւն:—VIII. Ֆէլիէտներ:—IX. Զանազան լուրեր:—X: Յայտարարութիւններ:

Տարեկան բաժանորդագրինն է 5 ր.

Կէս տարուանը 3 ր.

Թիֆլիսում ստորագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատանը և «Կենտրոնական գրավաճառանոցում»:

Օտարաքաղաքացիք գիմում են՝ Тифлисъ. въ Редакцію „Арцаганъ“.

Արտասահմանից՝ Tiflis. Redaction du journal „ARDZAGANG“.

Սահմանադրութիւն և անկարգութիւն: Լազարեան լիցէնզիան:—Ներքին Տեսութիւն: Վեհապառ Կաթողիկոսի օծման Հանգէսը: Մի առաջաքիութիւն: Նամակ Օգեոպից: Բարեգործական ընկերութեան Ժողով:—ՆԱՄԱԿ Կ. ՊՈԼՍԻՑ:—ՖԷԼԻԷՏՈՆ: Օտարադգի գրականութիւնից: Առձեռն բառարան ընտիր մտքերի:—ԸՆԴԴԻՄԱԽՍՈՒԹԻՒՆ: Նամակ խմբագրին:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

ՍՈՂԱԿԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՆԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

Յօդուածիս վերնագիրը թերևս շատերին տարօրինակ երևի, որովհետև Սահմանադրութիւն և անկարգութիւն չեն կարող միմեանց հետ Հաշտուիլ ինչպէս գայլն ու գառը: Բայց Պօլսոյ Ազգային Ժողովում Համընթաց են Սահմանադրութիւն և անկարգութիւն:

Մի քանի նշանաւոր մարդիկ քսան և հինգ տարի առաջ թերևս չափազանց ազգասիրութեամբ կամ այն ժամանակի վարչական անկերպարան եղանակից յուսաբեկ երկար խորհուրդների ծանր երկունքով ծնեցին մի Սահմանադրութիւն, առանց գիտենալու թէ ինչ բանում են տալիս... Հենց այս պատճառով էլ Սահմանադրութիւնը Ազգի մէջ մտած օրից մինչև ցայսօր անկարգութեան հետ գաշնակեցել ձեռք ձեռքի բռնած քայլում են. այնպէս սերտ միացած են, որ երկիւղ կայ, որ եթէ մի օր Ազգը կամենայ իւր միջից մինը դուրս հանել, ահա՜ միւսն էլ մէկ տեղ հալածէ:

—Ո՛ւմն է լանցանքը. Սահմանադրութեան:

—Ոչ. Սահմանադրութիւնը մի օրէնք է, որ սահմանում է մարդկանց պարտքն ու իրաւունքը, որից դուրս գալը անկարգութիւն է. բայց որովհետև անկարգներն էլ իրանց գործքերին օրինաւորութեան գոյն տալու և կարգաւորեալ երևեցնելու Համար միշտ արդարանում են Սահմանադրութիւնով, սահմանադրական անունով և օրինական բաւերով, ուրեմն Հասկանալի է,

որ շատերը պիտի կարծեն թէ Սահմանադրութիւնն է, որ այդ անկարգութիւններն յառաջ է բերում, ինչպէս և նկատել են սմանք. բայց մեզ քաւ լինի մի այդպիսի ենթադրութիւն անել, մենք չենք կարող ըմբռնել մի սահման, որ անսահմանութիւն յառաջ բերէ, այլ սահման ասելով հասկանում ենք այն որոշիչ անջրպետը, որի այնպիսի անցնելն աւելի քան անկարգութիւն է: Արդ՝ եթէ սահմանադրական մի ժողովուրդ, կամ թէ Սահմանադրութեան գործադիր մարմին, մանաւանդ եթէ նոյն իսկ օրէնսդիր ժողով՝ իրան համար դժած սահմանից դուրս է գալիս, ինչ ասենք: Ինչպէս հասկանանք այդ ժողովը և իւր Սահմանադրութիւնը. մենք չենք կամենում իտական անունը տալ, միայն կոտենք, որ այդ դէպքում Սահմանադրութիւն և անկարգութիւն դաշնակցած են:

Մեր ասածներն ապացուցանում է Պօլսոյ երեսփոխանական ժողովի քսան և հինգ ամեայ գործունէութեան պատմութիւնը. բայց մենք թողնելով այդ անցեալը, ներկայ մի դէպք պիտի լիշատակենք այս տեղ, որ թարմ է, որ օրուայ խնդիրն է և որ ստիպողական կարևորութիւն ունի: Այս կարգում առաջին տեղն ունէր Կաթողիկոսական խնդիրն, որ ամենքին յայտնի է, թէ մինչ ցարդ ինչ կերպիւ վարուեցաւ Ազգ. ժողովն և որչափ անկարգութեանց տեղի տուաւ. և որովհետեւ Ազգի Վեհափառ Հայրապետն արդէն Ազգի մեծամասնութիւնից ընդունուել, հաստատուել, փառաւոր հանդիսիւ Օծուել և իւր Հայրապետական գործերին ձեռնարկել է և, մօտերս Ազգ. ժողովիցն էլ ընդունուել է, այլ ևս չենք կամենում դորա վերայ խօսել հաշուելով և այդ անցեալի կարգում:

Այժմ կայ ս. Երուսաղեմի պատրիարքի ընտրութիւնը, որ ըստ մեզ, և կարծում ենք ամեն հասկացողի համար, պէտք է ստիպողական բնութիւն ունենայ. նկատմամբ Առաքելական ս. Աթոռի շրջապատող հանգամանքներին մեծ անիրաւութիւն է մի օր անգամ լեւտաձգելը. և սակայն մօտ չորս ամիս կը լինի, որ դեռ չէ ընտրուած: Ինչ է անում Ազգային ժողովը. քննենք:

Ազգային ժողովը իւր ԺԱ նիստում հօկ. 25 ըստ օրակարգին ս. Երուսաղեմի պատրիարքի ընտրութեանն է ձեռնարկում, նախապէս պատրաստ ունենալով միաբանութեան ներկայացրած եօթնանուն և եռանուն ընտրելիաց կրկին ցանկերը, ընտրելիների օրէնքով պահանջուած կենսագրական տեղեկադրով: Ընթերցողը կարող է թերեւս կարծել թէ հենց այս նիստում կընտրուի ս. Երուսաղեմի պատրիարքը, վասն զի օրէնքի պահանջած գործողութիւնք կատարուած են: Բայց չէ, թող չ'աճապարէ. Ազգ. ժողովում այդպէս շուտ գործ չի վերջանալ. «Անմիջապէս ընտրութիւն կատարել չէ կարելի խնդիրն» մինչ ցարդ ատենական գործողութեանց կարգը կը համարուէր, այսուհետեւ նոր օրակարգը

կանցնի... երկու շաբաթէն յետոյ հանդիսապէս 'ի մայր եկեղեցին պէտք է կատարել ընտրութիւնը»:

Այս ժողովում պատահում են անկարգութիւնք, ոչ միայն ժողովրդի կողմից որ միայն հանդիսատես պէտք է լինէր, այլ և ժողովական էֆէնդիների կողմից:

Ն ա խ, վասն զի մինը գիտենալով խնդրի ստիպողական հանգամանքները, գիտենալով խնդրի մասին պահանջուած պայմանների կատարուած լինիլը, և թէ ինքն միայն ընտրելու հրաւիրուած է, այսու ամենայնիւ կամաւ լեւտաձգում է, օրինական բառեր յառաջ բերելով. ահա քեզ անկարգութիւն:

Երկրորդ, անկարգութիւն է երբ մի երեսփոխ չը գիտէ կամ չը գիտենալ է ձեւացնում թէ ընտրելեաց կենսագրական տեղեկադիր ներկայացնելն սովորական է թէ չէ, և թերութիւն է համարում:

Երրորդ, անկարգութիւն է, երբ մի երեսփոխ տեսնելով նախագահի և ատենապետի ստորագրութիւնը, իբր օրինաւոր (ձեւապաշտ) պահանջ է և ատենադպրի ստորագրութիւնը:

Չորրորդ, անկարգութիւն է, երբ մի երեսփոխ անձնուէր միաբանութեան կողմից եկած մի տեղեկագիր արհամարհէ, մերժէ և, ինչպէս մեր թղթակիցներից էլ տեղեկանում ենք, ծաղրէ և ծիծաղ շարժէ. սակայն ինչպէս ատենապետ էֆէնդին վկայում է, ճիշդ պահանջուած տեղեկագիրն է եղել միաբանութեան ներկայացրածը. զարմանալի ժամանակի ենք հասել, որ անկարգ մարդիկ կարգապահներին են ծաղրում:

Հինգերորդ, անկարգութիւն անկարգութեանց է երբ մի երեսփոխ անցեալ աղետաբեր մի խնդիր, (ներսէն թէ դուրսէն, որ դարձեալ իրանք հնարած էին), որ արդէն վիճուած, քննուած, վճռուած և օրէնքի կարգն անցած է, նորից յուզել է փորձում և խորամանկութիւնով կարեկից ձեռնալով նպատակն ազդում է քողարկել...:

Վեցերորդ, անկարգութիւն է ներկայացրած ընտրելիների ցանկից դուրս անուն պահանջել, գիտենալով որ ընտրելին 'ի ծնէ օսմանեան հպատակ լինելու է և միաբանութեան անգամակցութենից բաժնուած լինելու չէ. առանց սորան էլ ըստ մեզ չէր կարելի մի այդպիսի հարց զարթեցնել, երբ միաբանութիւնը այդ անունները գաղտնի քուէարկութեամբ է ընտրած և նշանակել:

Եօթներորդ, երբ մի երեսփոխ չը գիտէ թէ երբ մի Ազգային հաստատութեան ապահովութիւնը Ազգի տուրքովն է, նորա ելեմտից հաւասարակշռութիւնն էլ ոչ թէ պատրիարքացուից, այլ նոյն իսկ ազգից պահանջել պէտք է, մենք չը գիտենք թէ այդ երեսփոխանք ինչքան հաւատարիմ են իրանց քրիստոնէական և ազգային պարտաւորութեանց, որ ունին դէպի ազգային հաստատութիւնները, սուրբ տեղիքը. բայց

երբ պարտաւորք զլանան իրանց պարտքը հատուցանել, մի պատրիարքացու որքան էլ տաղանդաւոր լինի ինչ-պէս կարող է երաշխաւորել, երբ ծախքերն անհրաժեշտ են և երբ նոյն իսկ երեսփոխանք սպառելու ճանապարհ բաց անեն այսպիսի յետաձգումներով. մի ընտրելիից պահանջել այսպիսի երաշխաւորութիւն, որոյ գործերը տնօրինվում են միաբանական ժողովներով, կարծեմ անկարգութիւնից աւելի պակասամտութիւն է, և միթէ ներկայ պարտքը միջին մատակարարութեան հետեւանք է, թէ այդպիսի սահմանադրական անկարգութեանց....: Մենք խոստացանք հին վերքերի սպիքը չը բանալ, կը պահենք մեր խոստումը. ցաւում ենք, որ ժԹ դարում, մի Ազգի բաղդի անիւը վարող ընդհանուր ժողովում, որ օրէնսդրի անուն է կրում, կան մարդիկ որ աչքակապութեամբ մարդ են խաբում, պղտոր ջրի մէջ ձուկն որսալ են ուզում:

ԼԱՅԱՍԻՆԻՆ ԼԻՑԵՅՆ

Իւրաքանչիւր հաստատութիւն, իւրաքանչիւր բարձրագոյն դպրոց ունի իւր որոշ ուղղութիւնը, իւր վսեմ և բարձր նպատակը: Հաստատութիւնը նախ և առաջ ստեղծում է իւր համար մի պարզ իդէալ, որին նա պէտք է ծառայէ, որի իրագործման ըստ կարելւոյն պիտի նըպաստէ: Աւելորդ է մանրամասն խօսել բարձրագոյն գըւրդի նշանակութեան մասին, այսքանը միայն ասենք, որ նորան հիմնելը հեշտ բան չէ, որ նա, որպէս երիտասարդի մտաւոր և բարոյական առաջնորդ, պիտի ունենայ խիստ և խելացի սկզբունքներ, ի հարկէ, միևնոյն ժամանակ այդ սկզբունքները պիտի համապատասխանեն ժամանակի պահանջներին:

Այն, ինչ որ քսան տարի առաջ խելացի էր և օգտաւէտ, այժմ կարող է լինել անյարմար և անպէտք. եթէ հաստատութիւնը իւր գործունէութեան սկզբում հետևում է իւր նպատակին յայտնի սկզբունքներով և տեսնում է օգուտ, այդ շատ փոքր գլուխակն է, որ օգուտը միշտ կը լինի, որովհետեւ ժամանակը ստեղծում է նոր պահանջներ, նոր ձգտումներ և հայեացքներ, որոնք, բնականապէս, երևան են հանում և նոր սկզբունքներ. իսկ եթէ միևնոյն հաստատութիւնը իւր երկար գոյութիւնից յետոյ պարզ տեսնում է, որ հինաւուրց սկզբունքները ապարդիւն են և անհաստատ և չէ փոխում նոցա, այն ժամանակ ուրեմն նորա գոյութիւնը աւելորդ է:

Բարձրագոյն դպրոցը այնպիսի հիմնարկութիւն է, որ պէտք է պատրաստի հասարակական զարգացած գործիչներ, որ պէտք է աչքի առաջ ունենայ հասարակական շահը և յարմարուի նորա պահանջներին: Եթէ նա այդ չէ անում, ուրեմն հասարակական չէ, նա չէ ծառայում հասարակութեանը:

Այսպիսի դիրք է բռնել վերջին տարիներս մի

բարձրագոյն դպրոց, որը, պէտք էր կարծած, նշանաւորներին էր Ռուսիոյ համալսարանների շարքում, սակայն անմխիթարելի պատկեր է ներկայացնում: Խօսքս Լազարեան լիցէօնի մասին է: Նորա այժմուայ գրութիւնը շատ տարօրինակ է: Ի՞նչ է նորա նպատակը, ահա մի հարց, որի բացատրութիւնը դիւրին չէ: Եթէ Լազարեան լիցէօնը կամենում է պատրաստել քաղաքագէտներ, ադմինիստրատորներ, ինչ-պէս վարչութիւնը պէտք եղած ժամանակը պնդում է, նա դժբախտաբար չունի դորա համար միջոց: Նա չէ տալիս իրաւաբանական կրթութիւն, որ անշուշտ հարկաւոր է լիչեալ պաշտօնների համար: Նորա մէջ չեն ուսանում ընդհանուր զարգացման նպատակ ոչ մի գիտութիւն. միայն արեւելեան լեզուների դաստատութիւնը կլանում է օրական չորս ժամը: Իսկ եթէ Լազարեան լիցէօնը կամենում է ծառայել հայերին, պէտք է գործով այդ ապացուցանել և ոչ թէ բաւականանալ լոկ տպած խօսքով: Արդարեւ միթէ հայոց լեզուի դաստիասութիւնը ապացուց է, որ լիցէօնը գոյութիւն ունի հայերիս համար, և տալիս է արդեօք նա գոնեայ ուսումնական աստիճան, ինչպէս Պետերբուրգի համալսարանը: Այո, նա ոչ թէ ծառայում է ազգին, այլ դնում է երիտասարդների վերայ ծանր պարտականութիւններ չը տալով ոչ մի իրաւունք. նա ծառայում է հայերին այնքան, որ հայ երիտասարդներից պատրաստում է թարգմաններ (ТОЛМАЧЕЙ):

Այսպէս է Լազարեան լիցէօնի գործունէութիւնը. ի հարկէ նա չէ կարող նշանակութիւն ունենալ և ուսանողի համար, որովհետեւ նորա ուսանելի առարկաները աւելի հիմնաւոր ուղղութեամբ անցնում են Պետերբուրգի համալսարանում. կայ այնտեղ և «ДРАГОМОНОВСКАЯ ШКОЛА» միևնոյն նպատակներին ծառայող:

Ուրեմն ո՞ւմ համար գոյութիւն ունի նա, ինչո՞ւ ի զուր տեղը ծախսում են 30 հազար մանէթ, որոնցով կարելի է ճեմարանում շատ սաներ պահել: Պարզ խօսենք և բացատրենք մի քանի հարցեր, որոնցից հասարակութիւնը որոշ գաղափար կը կազմի լիցէօնի մասին: Ի՞նչ կրթութիւն է տալիս լիցէօնը, ինչո՞ւ իւրաքանչիւր հայ մանուկ, որ ուսում է առնում ճեմարանում Լազարեան հաշուով, աւարտելով այնտեղից, պարտական է մտնել լիցէօն, ի՞նչն է նորա հիմնաւոր իդէան և որքան նպատակալարմար է այդ—ահա խնդիրներ, որոնք իւրաքանչիւրիս համար հետաքրքրական պիտի լինին: Երջանկալիշատակ Լազարեան տոհմի հռչակաւոր անունը պայծառացնում է մինչև այսօր լիցէօնը և մի տեսակ լոյս է ձգում նորա յետադիմութեան վերայ. յարգելի հիմնարկողի անունը պահպանում է նորա պատիւը, ծածկում է նորա պակասութիւնները: Սակայն ներս մտէք, հետաքրքրուեցէք նորա ներկայ գրութիւնով, քննեցէք և զննեցէք նորա ուղղութիւնը ամենայն արդարութեամբ, և դուք կը տեսնէք, թէ ինչ պատկեր է ներկայացնում նա: Նախ և

առաջ երևակայեցէք մի բարձրագոյն դպրոց, որ ունի 18 ուսանող և 12 ուսուցանող — պրոֆեսսոր, և ապա լսեցէք հետևեալը:

Սկսենք առաջին հարցից՝ որքան մասնորոշուած կը թվում է ուսանողը լիցէօնում:

Դորա համար պարտ ենք համարում առաջ բերել նորա ուսանելի առարկաները: Լիցէօնում ուսուցանում են հետևեալ արևելեան լեզուները՝ արաբերէն, թուրքերէն, պարսկերէն, արևելեան ազգերի պատմութիւնը, ֆրանսերէն (որ պարտաւորեցուցիչ չէ), ռուսաց գրականութեան պատմութիւնը և հայերէն: Թէ որքան բաւարար և գոհացուցիչ են լիցէօն առարկաները կըրթութեամբ համար՝ բաւիս բուն նշանակութեամբ, որքան նորա պիտանի են ընդհանուր լուստւորութեան և զարգացման համար, այդ թողնում ենք ընթերցողների դատին, իսկ մենք լիցէօն մի քանի պրոֆեսսորներին և նոցա դասախօսութեան ձևը:

Արաբերէնի ուսուցիչ-պրոֆեսսորը, ճշմարիտն ասած, գիտէ իւր լեզուն. բայց միայն այդքան: Նորա դասախօսութիւնները լինում են ռուսերէն լեզուով, բայց ընտելացած չլինելով այդ լեզուին, չէ կարողանում լիովին արտայայտել իւր միտքը. իսկ նորա դասախօսութեան ձևը և ուղղութիւնը ոչնչով չէ զանազանվում գիմնազիօնի փոքր դասարանների այս կամ այն լեզուի ուսումնասիրելուց. միևնոյն սերտումը բառերի և քերականական ձևերի առանց մի որ և է լեզուաբանական համեմատութեան, առանց գիտնական սկզբունքների: Արդարև պահանջել այն, ինչ որ նորա ուժից վեր է, անարդար է, սակայն չէ որ վարչութեան սրբազան պարտականութիւնն է որ դասաւանդութիւնը պատշաճութիւն ունենայ:

Մի ևս օրինակ:

Պարսկերէնի պրոֆեսսորը տարօրինակ անցեալ է ունեցել. նա մի ժամանակ անգործ մասն էր գալիս Նոր-Նախիջևանում, ապա բախտի բերմամբ գալիս է Մոսկուայ և ապաստան գտնում Լազարեան լիցէօնում, ստանալով պրոֆեսսորի պաշտօն: Սրա դասախօսութիւնները լինում են և ռուսերէն և հայերէն. երբ առաջինի զօրութիւնը սպառում է նորա շրթունքների մէջ, այն ժամանակ նա գիմում է հայ ուսանողներին, իբրև իւր մտքի արտայայտութեան գործիքին: Նա ուղղութիւն չունի. դասախօսութեան ժամանակը անցնում է հանաքով և ծիծաղով: Բնական է, որ այսպիսի պրոֆեսսորը իւր պաշտօնի մէջ չէ կարող մի բարի ազդեցութիւն ունենալ ուսանողի վերայ:

Ահա գեղեցիկ տիպարներ, կենդանի օրինակներ լիցէօնի կեանքից: Մի՞թէ կասկած կայ, որ պրոֆեսսորի պաշտօն կատարողը, երիտասարդութեան առաջնորդողը պիտի լինի հմուտ գոնեայ իւր մասնագիտութեան մէջ, պիտի զանազան գիտութիւններից տեղեկութիւններ ունենայ, որ կարողանայ ներգործել երիտասարդ ուսանողի վառ

ձգտումների վերայ: Ի՞նչպէս կարող են իրագործուել դպրոցի բարձր գաղափարները, երբ նորա ղեկավարները թող են, անընդունակ են. ի՞նչպէս կարող է երիտասարդը զարգացած հասարակական գործիչ դուրս գալ, երբ միայն քերականութիւն է սերտում և բառեր սովորում: Այո, ցաւալի երևոյթ է, երևոյթ, որ արժան է ընդհանուրի ուշադրութեան:

Դառանք երկրորդ հարցին, այսինքն՝ ինչո՞ւ Լազարեան հաշուով կը թուած հայ մանուկը, երբ նա կամենում է ստանալ բարձր ուսում, պարտական է մտնել լիցէօն. ո՞վ է սահմանել այդ կանոնը, ինչո՞ւ այդ ֆանտաստիկական կանոնի պահանջը առաջ չէր զգացվում և միայն հինգ տարի է, որ զօրութիւն է ստացել. վերջապէս, եթէ կայ մի այդպիսի յօդուած, ինչո՞ւ չէ նորոգվում նա:

Արժանապատիւ Լազարեան տոհմը, որ ողջ կեանքը ազգի շահին և բարեկալութեան էր ծառայում, կառուցել է ճեմարանը ամենաբարձր և ազնիւ նպատակներով. նա կամեցել է ազգի մանուկները կըրթել և նոցանից հասարակական գործիչներ պատրաստել, բարձրացնել ազգի մտաւոր աստիճանը: Մի՞թէ այսպիսի բազմակողմանի նպատակներով բարեգործը կարող էր սահմանել վերոյիշեալ կանոնը, որով երիտասարդի ազատութեան իրաւունքները, կարելի է ասել, ճնշվում են: Ենթադրելի է նրա համար այն հանգամանքը, որ նա, տալով սկզբնական ուսում հայ մանուկներին, չը տար նոցա ազատ կամք ընտրել այս կամ այն մասնագիտութիւնը: Իւրաքանչիւր երիտասարդ, աւերտելով ուսումը գիմնազիայում, ընտրում է այնպիսի մասնագիտութիւն, զէպի որ զգում է սէր և ցանկութիւն պարապելու նրանով, այդ պահանջում է լօգիկան, առողջ դատողութիւնը: Երևակայեցէք այն նորաւարտ երիտասարդի դրութիւնը, որ, սիրելով (օրինակի համար) բժշկականութիւնը և ոգեւորութեամբ նրանով պարտաւորուած է ուսումնասիրել արևելեան լեզուները: Որքան տարաձայնութիւն է այդ երկու մասնագիտութիւնների մէջ, որքան դառն դրութեան է ենթարկվում Լազարեան սառն: Երբ ուսանողը հարցնում է, ինչո՞ւմ է պարունակվում այդ իդէան, նորան պատասխանում են «պատրաստել պիտանի ուսուցիչներ և պաշտօնեաներ ճեմարանի համար»:

Արդեօք չէ՞ կարելի հասնել այդ նպատակին չ'մըտնելով լիցէօն, լաւ չէր լինիլ տալ ազատութիւն նորաւարտին ըստ կամաց ընտրել իւր մասնագիտութիւնը, և ապա լինել պիտանի, ընտրել ըստ ընդունակութեան և ձգտումի, և ապա ծառայել վեց տարի ճեմարանին, ինչպէս կանոնը պահանջում է: Նորաւարտները, դուրս գալով գիմնազիոնի շէմքից, թողնելով գիմնազիական ճնշող պատերը, կարծում են, որ վերջապէս հասաւ այն ժամանակը, երբ կարող են պարապել սիրեցեալ գիտութիւնով, սակայն նորան ստիպում են մտնել լիցէօն: Իհարկէ՝ վարչութեան իրաւունք տուած է ազատել այդ պարտականութիւնից մի քանիսին, ում որ ցանկանում

է, իսկ միւս երիտասարդներին ուղարկում է լիցէօն: Կրկնում ենք Լազարեան տոհմը իւր ազնիւ գաղափարներով չէր կարող փակել իւր սաներին գիտութեան դուռը: Եթէ ենթադրենք անգամ, որ կալ մի այդպիսի յօգուած, կարող ենք հաստատ անել, որ վարչութեանը իրաւունք չէ տուած ազատել այդ պարտականութիւնից, ում որ ցանկանայ: Աւերջացնենք մեր յօդուածը. աւելորդ չենք համարում լիշեւ, որ վերոյիշեալ կանոնը առաջուայ ժամանակները չէր կատարուած, իսկ այժմ խստութեամբ է կատարուում:

N.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՀԱՓԱՌ Տ. Տ. ՄԱԿԱՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՕԾՈՒՄԸ

Ս. Էջմիածնի Սինոդի տնօրինութեամբ շրջաբերական հեռագիրները ի լուր աշխարհի ծանուցին, թէ ամսոյս 10-ին նշանակուած է օծումն Տ. Տ. Մակար Վեհափառ Կաթողիկոսի:

Արդէն ամենայն կողմից խմբուած էին Էջմիածին գունդ գունդ ուխտաւորներ և հետաքրքիր բազմութիւն հայազգի ժողովրդականաց. Լազարապատը լցուած լինելով՝ յամեցողները ստիպուած եղան ապաստանել գիւղի այս և այն տունը և կամ բնակարաններ վարձել իրանց համար: Շաբաթ երեկոյին, երբ ս. Օծման նաւակատեաց հանդէսը պիտի կատարուէր, ս. Էջմիածնայ տաճարը լի էր բազմութեամբ. կարգապահութեան համար Երեւանից հրաւիրուած էին բաւական թուով զինուորներ և ոստիկանական ծառայողներ: Ներկայ էին՝ Թիֆլիզի, Երևանի, Աստրախանի, Արցախու, Շամախու, Ղարսի առաջնորդները, բազմութիւ յաջորդ և վանահայր վարդապետներ և զանազան վիճակներից ժողովուած քահանայք: Աշխարհականներից կային՝ իբրև պատգամաւոր Թիֆլիզի Ներսիսեան Հոգեւոր Դպրանոցի՝ պ. Արշակ Նահապետեան. Երևանայ Հոգեւոր Դպրանոցի տեսուչ պ. Ս. Բէգնազարեան և ուսուցիչք, Երևանայ Նահանգապետը, քաղաքագլուխը, քաղաքային վարչութեան իրաւասունները և ամեն տեսակ պաշտօնատար անձինք. կառավարութեան կողմից տեղս ժամանեց տաշնի սովետնիկ Պրիբիլը:

Օրը շատ գեղեցիկ էր:

Երեկոյին Յ ժամին ս. Էջմիածնայ տաճարի քաղցրահնչիւն զանգահարութիւնը հրաւիրեց ժողովրդեան եկեղեցի: Վեհափառի դրան առաջ ս. Էջմիածնայ միաբանութիւնը զգեստաւորուած սպասում էր Վեհափառ Հայրապետին, որտեղից թափօրը ընթացաւ դէպի տաճարը հետևեալ կարգով.

Առաջ գնում էին երկու սարկաւազներ ձողաբարձ խաչերը ձեռքներին, նոցա կողքերին երկու խաչվառակիր տիրացուներ և չորս կերոնակիրք: Սոցա ետևից երկու կարգ շուրջառաջգետ վարդապետք և նոցա ետևը եպիսկոպոսներ: Թափօրի ծայրին եպիսկոպոսների վերևը չորս շուրջառաջգետ քահանայք կրում էին հայրապետական ամպհովանին. Հայրապետի ետևը կանգնած էր գաւազանակիր Կարապետ վարդապետը. կողքերից երկու թիկնապահ վարդապետներ և 2 շաթիրներ ասայները ձեռքերին. առջևից խնկարկում էին երկու վարդապետներ սարկաւազի զգեստներով. աջ և ձախ տանում էին Հայրապետական խաչ և գաւազանը Գարեգին և Յուսիկ վարդապետներ, իսկ երկու տիրացուք Վեհափառի առջևից տանում էին Հայրապետական սպիտակ քօղը: ձեմարանի երգեցիկ խումբը Ղևոնդ վարդապետի խմբապետութեամբ ընթանում էր վարդապետների մէջ տեղից:

Երբ Վեհափառ Հայրապետը իջաւ վեհարանից և շուրջառ առնելով մտաւ ամպհովանու տակ՝ խումբը սկսեց երգել «Հրաշափառ Աստուած» շարականը և թաթօրը առաջ շարժուելով կանգ առաւ իջման սեղանի առաջ, ուր Հայրապետը ասաց «Ուրախ եղէ ես» սուղմոսը: Այնուհետև կատարուեցաւ երեկոյան ժամերգութիւնը: Յետոյ «Եկեցե՛ք» կարգը. «Հաւատով խոստովանիմք» տուն առ տուն ասացին Գրիգոր արքեպիսկոպոսը և Մեսրոպ եպիսկոպոսը: Եկեցե՛ք յետոյ պաշտուեցաւ առաւօտեան ժամերգութիւնը մինչև հարցը: Իսկ հարցից մինչև վերջ՝ կիւրակի առաւօտ:

Շաբաթ երեկոյից մինչև կիւրակի պատարագի վերջը ժամօրհնողի պաշտօնը կատարեց Գրիգոր արքեպիսկոպոս Սագինեանը:

Կիւրակի իններորդ ժամին առաւօտու՝ հանդէսը սկսուեցաւ վեհարանում, որտեղից թափօրը առաջ շարժուեցաւ հետևեալ կարգով.

Առջևից սարկաւազներ տանում էին երկու խաչվառ, երկու ձողաբարձ խաչ և չորս կերօն. նոցա ետևը մէջ տեղից ձեմարանի երգեցիկ խումբը Ղևոնդ վարդապետի խմբապետութեամբ. աջ և ձախ շուրջառաջգետ վարդապետներ և երեք եպիսկոպոսներ. իսկ սոցա ետևից աջ և ձախ ամբողջապէս զգեստաւորուած տասներկու եպիսկոպոսներ.

1. Մկրտիչ արքեպիս. Բաբամեան, անդամ սինոդի.
2. Գրիգոր արքեպիս. Սագինեան կառավարիչ թեմին Արցախու.
3. Յովակիմ եպիս. Տէր-Գրիգորեան անդամ սինոդի.
4. Թադէոս եպիս. Զիւնական կառավարիչ թեմին Շամախու.
5. Գրիգորիս եպիս. Աղուանեան առաջնորդ Կարսի.
6. Սուքիաս եպիս. Պարգեանց կառավարիչ թեմին Աստրախանայ.

7. Սերովբէ եպիս. Արարատեան միաբ. ս. Էջմիածնի
8. Մեսրովբէ եպիս. Սմբատեան անդամ սինօդի.
9. Ներսէս եպիս. Խուզովերդեան անդամ սինօդի.
10. Երեմիա եպիս. անդամ սինօդի և առաջ լուսարար.
11. Արիստակէս եպիս. Սեդրակեան առաջ. Տփիսեաց.
- և 12. Գէորգ եպիս. Սուրենեան Երևանայ թեմի կառավարիչ:

Վեհափառի ետևից գնում էր գաւազանակիր Կարապետ վարդապետը, աջ և ձախ երկու շաթիւրներ ասայները ձեռքերնին և երկու թիկնապահ վարդապետներ սարկաւազի զգեստներով. ամպշովանին կրում էին չորս վարդապետներ նոյնպէս սարկաւազի զգեստով. առջևից երկու տիրացու կրում էին Հայրապետական քօղը, խնկարկում էին չորս վարդապետներ և երկու վարդապետ շուրջառաջգետ ունէին բռնած Հայրապետական խաչը և գաւազան:

Վեհափառ Հայրապետը, որ նոյն օրը ս. պատարագը պիտի մատուցանէր, ամբողջապէս զգեստաւորուած էր:

Խումբի «Խորհուրդ խորին» երգեցողութեամբ թափօրը առաջ գնալով մտաւ տաճարը, ուր անմիջապէս սկսուեցաւ պատարագը աւագ սեղանում: Վեհափառ Հայրապետի աջ և ձախ կանգնած էին երկոտասան զգեստաւորեալ եպիսկոպոսուհիք: Ամբողջ ժողովուրդը չրկարողանալով տեղաւորուել տաճարում մեծ մասը ստիպուած եղաւ մնալ գաւթում:

«Զի սղորմած» ասելուց յետոյ Վեհափառ Հայրապետը ի լուր ամենեցուն սահմանադրեալ երգումն ընդունեց Հայ լեզուաւ և թագն առնելով գլխից ծունկ չոգեց բեմի մէջ տեղը: Արիստակէս և Գէորգ սրբազանները տուն առ տուն ասացին սաղմոս «Զողորմութիւն Քո Տէր յաւիտեան օրհնեցից» և այլն: Ներսէս սրբազանը կարգաց «Աղաչեսցուք զմարդասէրն Աստուած» քարոզը: Յետոյ Մկրտիչ սրբազանը «Աստուածային և երկնային շնորհ» աղօթքը ընթերցաւ: Այնուհետեւ տասներկու եպիսկոպոսներ ձեռները դնելով Հայրապետի գլխին՝ միասին և միաբերան ծանր առողանութեամբ ասացին բառ առ բառ «Մեք դնեմք ձեռս ՚ի վերայ» և այլն:

Գրիգոր սրբազանը կարգաց «Գոհանամ զԲէն» աղօթքը:

Թագէոս, Մեսրովպ, Յովակիմ և Երեմիա սրբազանները կարգացին մարգարէից և առաքելոց թղթերը: Վեհափառը ոտքի ելաւ. իսկ Սուքիաս սրբազանը կարգաց ս. Աւետարանը, Հաւատամքը և վերաբերեց սուրբ Խորհուրդը:

Ս. Պատարագը շարունակուեցաւ մինչև «Ողջոյն»-ը:

Այդ միջոցին Վեհափառ Հայրապետը նորից ծունկ չոգեց. իսկ Գրիգոր և Մեսրովպ սրբազանները դասէ դաս երգեցին «Աստուած մեծ և սքանչելագործ զօրութիւն» քարոզը: Յետոյ Մկրտիչ ս. արքեպիսկոպոսը ընթերցաւ «Տէր Աստուած արարիչ ամենայն արարածոց» աղօթքը, որը աւարտելուց յետոյ առնելով սեղանից

սուրբ Միւռօնի Աղաւնին և գալով Հայրապետի մօտ՝ ամենեցուն ձայնակցութեամբ բարձրաձայն երգելով «Առաքելոյ աղաւնոյ» շարականը՝ սուրբ Միւռօնը երեք անգամ կաթեցրեց Հայրապետի գագաթի վերայ:

Եւ երկոտասան եպիսկոպոսներ, որոնք աջ ձեռքերի բոյթ մառնելով պսակ ունէին կազմած Վեհափառի գագաթի վերայ, հեղեալ Միւռօնը բոյթ մատներով նրկարեցին այս և այն կողմը միաբերան ձայնով երգելով «Օրհնեսցի, Օծցի և Սրբեսցի գագաթ Տէր Մակար Կաթողիկոսիս, այս նշանաւ, սուրբ Խաչիւս և սուրբ Աւետարանաւ և սուրբ Միւռօնաւ և առուրս շնորհիւ անուամբ Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից»:

Սուրբ Օծումից յետոյ սրբազան Մկրտիչ Արքեպիսկոպոսը առնելով աւագ լուսարարից Հայրապետական սպիտակ քօղը՝ զգուշութեամբ ձգեց Հայրապետի գլխին. նոյնպէս վերցնելով աւագ լուսարարից Հայրապետական կոնքեռը՝ կապեց Հայրապետի գոտիից աջ կողմը և տուաւ ձեռքը Հայրապետական Հովուական Գաւազանը:

Մինչև Մկրտիչ սրբազանը կաւարտէր այս գործողութիւնները երգեցիկ խումբն դարաց երգում էր «Այսօր ուրախացեալ ցնծան երկնից բազմութիւնք» և «Որք արժանաւորեցայք» շարականները:

Այնուհետեւ Արիստակէս և Գէորգ սրբազանները ընթերցան «Տէր Հովուեսցէ զիս» սաղմոսը:

Գրիգորիս սրբազանը կարգաց Առաքելոց թուղթը: Մեսրովբէ սրբազանը՝ սուրբ Աւետարանը:

Այստեղ աւարտուեցաւ ս. Օծման արարողութիւնը:

Վեհափառ Հայրապետը դեռ ծնփան վերայ՝ սրբազան Մեսրովբէ Սմբատեանը մի ազդու և գեղեցիկ ճառով, որ ձեռքիս տակ չունենալու պատճառով չեմ կարող այստեղ առաջ բերել, շնորհաւորեց Վեհափառ Հայրապետի ս. Օծմամբ ամբառնալը ՚ի գահ յաջորդութեան սրբոց առաքելոց Թագէոսի և Բարդուղիմէոսի և աւետեց Հայ ժողովրդեան որ Աստուած Տէր և Հովիւ յարոյց նորան:

Անմիջապէս յետոյ սարկաւազները երգեցին «Ողջոյն» և տասներկու եպիսկոպոսուհիք համբուրելով Օծեալ Հայրապետի գագաթը՝ ողջոյն առան նորանից:

Հայրապետը վերկացաւ տեղից և քօղը վրէն մատոյց սուրբ Պատարագի խորհուրդը: Իսկ եպիսկոպոսուհիք սեղանի աջ և ձախ կողմերը կանգնեցան մինչև պատարագի վերջը:

Ս. Պատարագից յետոյ եկեղեցական թափօրը նոյն Հանդիսով ուղևորուեցաւ դէպի վեհարանի ծաղկեալ դահլիճը զանգակահարութեամբ և հոգևոր երգասացութեամբ: Եպիսկոպոսները երգեցին «Այսօր քահանայապետ ճշմարիտ» շարականը, իսկ Վեհափառ Հայրապետը «պահպանիչ» ասելով ժողովրդեան՝ զգեստաւորեալ բազմեցաւ

ծաղկեալ դաշլիճում գահի վերայ, ուր մտեան 'ի համբոյր աջոյ նորապսակ Հայրապետին ինչպէս եպիսկոպոսունք, վարդապետք և համայն հոգեւորական դաս, այսպէս նաեւ խուռն բազմութիւն ժողովրդեան, 'ի թիւս որոց ներկայացան՝ նորին գերազանցութիւն պ. Պրիբիլը, որ 'ի կողմանէ Կովկասեան կառավարչապետի շնորհաւորեց Նորին Օծութեան ամբառնալը 'ի գահ Հայրապետութեան ամենայն Հայոց, Երևանայ նահանգապետը, քաղաքապետը, Երևան քաղաքի իրաւասունները, զոնազան տեղերի պատգամաւորներ և պաշտօնատար անձինք:

1¹/₂ ժամին աւարտուեցաւ հանդէսը:

Միաբանութեան սեղանատանը պատրաստուած էր ճաշ Վեհափառի, հոգեւորական դասու և հիւր ժողովրդեան՝ մօտ չորս հարիւր հոգու համար:

2 ժամին Վեհափառը իջաւ սեղանատուն: Սեղանը օրհնեց սրբազան Սագինեանը: Մի վարդապետ «Հրամայեա՛ Տէր» երգելով՝ Վեհափառը օրհնեց Հայոց ազգը, Հայ եկեղեցին, ս. Եջմիածինը և նորա միաբանութիւնը:

Ճաշի ժամանակ Վեհափառ Հայրապետը արտասանելով հետևեալ խօսքերը՝

«Իմաստունն Սողոմօն ուսուցանում է մեզ իմաստնաբար թէ «գիտել պարտէ թէ յումմէ են շնորհք զոր վայելեմք»։ այսինքն թէ եթէ վայելում ենք որեւէ շնորհք, կամ բարութիւն կամ հանգստութիւն, պարտաւոր ենք նախ զգալ թէ ով է պատճառ այդ շնորհաց: 1582 ամօք յառաջ քան զայս հիմնարկեցաւ Արարատեան դաշտի մէջ Կաթողիկէ մայրս մեր սուրբ Եջմիածին. և լինթացս այդքան դարաւոր ժամանակների գահակալեցին սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի Աթոռոյն 135 հայրապետներ. այդ հայրապետաց մէջ սակաւ կը գտնուին որք իրենց ժողովրդով հանդերձ բարութիւն և հանգիստ կեանք անցուցած լինին. ընդհակառակն նոցանից շատերը ենթակայ եղած են զանազան հարստահարութեանց, հալածանաց և երբէք հանգստութիւն չեն կարողացած վայելել 'ի ձեռաց ժամանակի չար իշխողաց. զորօրինակ Մեծն Սահակ Պարթև ս. Հայրապետը, որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հաստատութեան սիւնը և պայծառ ջահը կը համարուի, իւր հայրապետութեան վերջին օրերը Հայրապետական իշխանութենէն զրկուած իւր մահկանացուն կնքում է իւր հայրենի կալուածքի մի գիւղի անկեան մէջ. նոյնպէս ևս Ներսէս Շնորհալի Հայրապետն մեր, այն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պարծանքը, ոչ պակաս քան զսուրբն Սահակ ենթարկուած եղաւ ամեն տեսակ նեղութեան և հալածանաց, մինչ այն աստիճան, որ ստիպուած եղաւ ասել թէ. «Եւ մեք իբրև զայծեամն փախուցեալ յորսորդաց բնակիմք 'ի քարանձաւի աստ»։ այսինքն իւր Աթոռը նմանեցրուց քարանձաւի, իսկ թէ ինչ է նշանակում քարանձաւը և ինչ մտքով է ասուած, ձեզանից հոգեւորական եղբարք գիտեն այդ,

ուստի և կարող են չգիտեցողներին հասկացնել: Բայց յօրէ անտի, երբ Արարատեան աշխարհը մտաւ ընդ Բարձրագոյն Հովանաւորութեամբ Քրիստոսագօր կայսերութեան Ռուսաց, ինչպէս կը վկայեն անշուշտ համայն միաբանական հարք և եղբարք և սիրելի ժողովրդականք, այն օրուանից սկսած Հայաստանեայց Հայրապետական Աթոռը օր ըստ օրէ սկսաւ պայծառանալ, հոգեւորականութիւնը իւր բարձր նշանակութիւնը ստանալ և ժողովրդականք բարօրութիւն, հանգստութիւն և երջանկութիւն վայելել. որպէս և այժմ ներկայ Հայրապետը, հայ հոգեւորականութիւնը և ժողովրդականք նոյն հանգստութիւնը, նոյն բարօրութիւնը վայելում են այժմեան մեր ամենողորմած Թագաւոր Կայսեր Ա.Լ.Ե.Ք.Ս.Ս.Ն.Գ.Ս. Ա.Լ.Ե.Ք.Ս.Ս.Ն.Գ.Ս.Ն.Գ.Ս. շնորհիւ, որում չկարողանալով այլով իւրիք փոխարինել՝ կը խնդրեմ յամենեցուն 'ի Ձէնջ միաբերան աղօթել, որ Ամենակարողն աստուած կեանս երկարս և խաղաղականս պարգևեցէ Նորին Կայսերական Մեծութեան, Նորա Թագաւորութիւնը միշտ յաղթող և անպարտելի արասցէ յազգաց յազգս և յորդոց որդիս. կեցցէ»:

Առաջարկեց Նորին Կայսերական մեծութեան Թագաւոր Կայսեր կենացը յոտնկայս, որ ընդունուեցաւ միաձայն և յարատեւ «կեցցէ»-ներով: Երգեցիկ խումբը վարդապետաց՝ երգեց «Թագաւոր փառաց» շարականը:

Պ. Պրիբիլը ոտքի ելնելով մօտաւորապէս ասաց հետևեալը. Նորին Պայծառափայլութիւն իշխան Դօնդուկով-Կօրսակովը յանձնեց ինձ առաջարկել, Վեհափառ Տէր, Ձերդ Սրբութեան կենաց բաժակ և ցանկալ, որ Ձեր հայրապետութիւնը արգիւնաւոր լինի յօգուտ և 'ի պայծառութիւն Հայոց ազգի, եկեղեցւոյ և ժողովրդեան: Կենացը ընդունուեցաւ նոյնպէս միաձայն և յարատեւ «կեցցէ»-ներով: Երգեցիկ խումբը երգեց «Աղբիւր կենաց» շարականը: Բոլոր ժամանակը սեղանատան դուրսը նուազում էր զինուորական երաժշտաց խումբը:

3¹/₂ ժամին սեղանը օրհնեց Գրիգոր սրբազանը և ժողովուրդը սկսաւ տաճարի գաւթում զբօսնել, ուր շարունակ ածում էր երաժշտաց խումբը:

Երեկոյեան մայր տաճարի ընդարձակ գաւթում հրավառութիւն կար: Վեհաբանի հանդէպ, զանգակատան ճակատին ծածանում էր գեղեցիկ վենգելը այսպիսի մակագրութեամբ. «Կ ե ց ց է Տ. Տ. Մ ա կ ա ր. Կ ա թ ու ղ ի կ ո ս ա մ ե ն ա յ ն Հ ա յ ո ց: Յ ա յ ս տ ա ճ ա ր Հ ա յ ց ց է ք. ա յ ս ե ն փ ա ու ք ձ ե ր»: ձեմարանի երգեցիկ խումբը մինչև 8 ժամը քաղցրանուագ երգում էր զանազան ազգային երգեր վեհաբանի դուրսը Վեհափառ Հայրապետի բնակարանի մօտ: Իսկ անթիւ ժողովուրդը մինչև գիշերուայ տասը ժամը զբօսնում էր գաւթում:

Վեհափառ Հայրապետի ս. Օծումը շնորհաւորեցին ամենայն հայաբնակ քաղաքների և գիւղերի հասարակութիւնները, ընկերութիւնները, դպրոցական և այլ հաս-

տատուութիւնք Տաճկաստանի, Պարսկաստանի և Ռուսաստանի: Դիւանաւորապէս Թիֆլիսից, Կոստանդնուպօլսից, Տրապիզոնից, Թեհրանից, Թաւրիզից, Գանձակից, Բաքուից, Նոր-Նախիջևանից, Ախալցխայից, Թելաւից, Արմաւիրից, Նողայակից, Քիշնևից և այլն: Հետաքրքիր էր նոցա մէջ քանի մի հեռագիր. մէկը Խորէն արքեպիսկոպոս Նարպէլինը, որ ունէր այսպիսի բովանդակութիւն. « Խընդը եմ ընկալ զիմ ջերմ որդիական հաւատ, յոյս, սէր »: Եւ միւսը Նոր-Նախիջևանի քաղաքագլուխ պ. Գ. Սալտիկեանինը, որով յայտնում էր թէ Նոր-Նախիջևանը ցանկանում էր պատգամաւոր ուղարկել ս. Էջմիածին, սակայն ժամանակը կարճ լինելով ամբողջ քաղաքը հեռագրով էր շնորհաւորում, մի երրորդը Գանձակից 146 ստորագրութեամբ և այլն:

Շնորհաւորական հեռագիրներ Թիւրքիայի և Ռուսաստանի հայաբնակ ամեն երկիրներից տակաւին ստացվում են:

* *

ՄԻ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Հայոց պատմութիւն ուսումնասիրողներին քաջ յայտնի է, որ ի թիւս բազմաթիւ մութ և անորոշ խնդիրների ազգիս անցեալի վերաբերութեամբ, մէկ էլ մեր կաթողիկոսների թուոյ խնդիրն է: Մի հաշուով, օրինակ, նորածեալ Վեհափառ Տ. Տ. Մակարը 138-րորդ յաջորդն է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի, միւս հաշուով—140 և, վերջապէս, մի այլ հաշուով—143: Իսկապէս, որն է արդեօք:

Ազգային եկեղեցական պատմութեան հմուտ և հեղինակութիւն ունեցող անձանց կը վայելէր նմանապէս զբաղիլ այն խնդրով, թէ պէտք է, օրինակ երջանկալիշատակ Յովսէփ Արղւութեանց արքեպիսկոպոսին դասել ի թիւս Հայոց կաթողիկոսաց թէ ոչ, քանի որ դա հաստատուած էր Վեհ պաշտօնի մէջ Կայսերական Բարձրագոյն Հրովարտակով, բայց, Ս. Էջմիածին չը հասած և Օծումն չը ստացած, Թիֆլիսում վախճանեց: Սոյն տեսակ օրինակներ դարձեալ ունինք:

Յանկալի էր նմանապէս իմանալ, թէ մեր կաթողիկոսներից՝ թուով քանիսը նստած են միմիայն Ս. Էջմիածին: Մեր հաշուով, օրինակ, նորահաստատ Տ. Տ. Մակար սրբազնագոյն Կաթողիկոսը 59-րորդ գահակալն է, որ բազմում է Ս. Էջմիածնում: Ուղիղ է արդեօք:

Պատմութեան մէջ սորան կամ նորան օրինաւոր կաթողիկոս ճանաչելու խնդիրը այնքան ծանր է, որ յոյս ունիմ թէ առաջարկութիւնս՝ միանգամայն պարզել և որոշել այս կէտը, կը զբաղեցնէ ոչ թէ միայն ազգային պատմութիւն սիրողներին, այլ և Ս. Էջմիածնի մէջ Հրատարակուող «Արարտ» ամսագրի խմբագրութեանը, որ, այնքան մօտ լինելով Հայրապետական գահոյքին,

միջոց ունէ աւելի ճշգրութեամբ և հեղինակաբար խօսելու այս խնդրի մասին:

Առհասարակ նշեմք:

* *

ՆԱՄԱԿ ՕԴԵՍՍՅՈՅ

7 նոյեմբերի

Նրեկ ոչ, միւս օրը սաստիկ շշուշ էր տեւել համալսարանում: Բօլղարացի ուսանողները վճռել էին, որ գնան հայրենիք համար կռուելու: Խմբուած ծխասենեակում նորաիք տաք-տաք խօսում էին, հետաքրքրուող օտարազգիները մօտենում էին նորանց, որ ստուգեն, թէ արդարեւ գնալու են և իրենց մէջ գովում այսպիսի մի անձնուիրութիւն: Բօլղարացիները այստեղ թուով երեսունից աւել, բաւականին աշխատասէր, խոհեմ և ազգասէր ուսանողներ են: Շատերը նորանցից գիմնադիւններում պատրաստուած են զինուորութեան: Նրե բօլղարական հարցը կծու դիրք ընդունեց, նորանք սեպտեմբերի 7-ին մի ժողով կազմեցին և վճռեցին որ գնան հայրենիք օգնութեան, բայց որովհետեւ դեռ պատերազմ չկար, նորանք իրանց ցանկութեան մասին հեռագրեցին իշխան Աղեքսանդրին, որը պատասխանել էր, թէ յոյս կայ—ամեն բան խաղաղութիւնով վերջանայ և ուսանողութեան դալը աւելորդ լինի:

Այս անցքից չետոյ գրադրութիւն բացուեց այստեղ և Պետերբուրգի, Մոսկուայի, Կիեւի, Փարիզի և ամեն տեղ եղած բուլղարական ուսանողութեան մէջ, այն նպատակով, որ եթէ պահանջ լինի և ազգային ինքնասիրութիւնը վերաւորուելու մօտ, թողնեն համալսարանը և հայրենիք համար գէնքը ձեռնին մեռնեն:

Նրբոր ամսիս երեքին հեռագրերը ծանուցեց պատերազմ յայտնուելը, բուլղարացի ուսանողները դարձեալ ժողովուեցին և բացի երեքից բոլորն էլ վճռեցին թողնեն համալսարանը: Այսօր նորանք արդէն արձակուրդ առած, ժամի չորսին շոգենաւով գնացին հայրենիք և իրանց հետ տարան տեղուոյ բոլոր ուսանողութեան ու պրօֆեսորների սէրը և համակրանքը: Պէտք է ասած որ լսարաններում խօսուեց նորանց գնալու մասին և ուսանողութիւնը դրամական միջոցով օգնեց նորանցը: Նորանք այստեղից ուղիղ պէտք է գնան Սօֆիայ և Օդեսայից դուրս գալու մասին արդէն յայտնել են իրանց ծնողներին ու բարեկամներին: Գնում է և ուրիշ քաղաքների ուսանողութիւնը:

Գ. Մ.

* *

Մեզ խնդրում են հրատարակել հետեւեալը.

«Այսօր, 24 ամսոյս, առաւօտեան 11 ժամին, տեղի կունենայ քաղաքական տան դահլիճում ԿՈՂԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ Ընդհանուր Ժողովի նիստը՝ 1883 և 1884-ի վերաստուգուած հաշիւները հաստատելու և Ընդհանուր Ժողովի նախագահ և քարտուղար, խորհրդի չորս անդամ և հինգ փոխանդամ ընտրելու համար:

ՆԱՄԱԿ 4. ՊՕԼՍԻՑ

9 հոկտեմբեր 1885

Բաղկանեան խնդիրն նոր երևոյթ մը ստացաւ և Անգլո-ռուսական խնդրի փոխուեցաւ: Իսկ այսպիսի խնդիր մը բնական է որ շուտով չափաւ կրնար լուծուիլ: Դեսպանախորհուրդի նիստերու վիճաբանող անձինք, դարձան գլխաւորապէս պ. Նելիզով և Սըր Հուալթ, Ռուսիա և Անգլիա. գրեթէ ամեն անգամին ալ ժողովն կը փակէր իւր նիստերն առանց Համաձայնութեան մը չանգելու: Իրաց այս կացութիւն գոգոհութիւն կը պատճառէր սերբիացւոց որ կարծելով թէ գուցէ դեսպանախորհուրդն ի նպատակ Բուլղարիոյ որոշում տայ, իսկ այսպիսի որոշում մը Հիմնովին Հակառակ է իրենց անձնական շահերուն, իրենք ալ շտապեցին նոր գոգոհութիւն մը յառաջ բերել զիւրանագիտութեան մէջ նորանոր կնճիռներ մտցնելով, ուստի ամենայնաւոր միջոց ընտրեցին պատերազմել Բուլղարիոյ հետ: Սերբք չխաբուեցան իրենց յոյսերու մէջ: Նոքա գիտէին որ, բուլղարական զօրքերն որք առաւ սպայներու հեռանալէն ի վեր—գալոցէն նոր ելած 18—22 տարեկան սպանեքով կը կառավարուին, անկարող պիտի լինին զիմադրել իրենց և արգարեւ պատերազմի սկզբին սերբերը միշտ յաղթական ելան և ծանր ջարդեր տուին բուլղարական քանակին, առաջին անգամին իսկ 1000-էն աւելի բուլղար զօրքեր սպանուեցան ու գերի բռնուեցան, մի ուրիշ անգամ ալ նոյնքան անձինք գերի ընկան: Միմեանց յաջորդող այս անաջող լուրեր մեծ յուսահատութեան մէջ ձգեցին բուլղարական կառավարութիւնն ու ազգը: Ալեքսանդր իշխանն իսկոյն շտապեց հեռագրաւ օգնութիւն խնդրել Օսմանեան տէրութենէն սակայն Բ. Դուռն յայտարարեց որ չկրնար օգնել Իւր դէմ ապստամբած Իշխանին: Այս միջոցին է որ պատերազմն նոր երևոյթ մը առնուլ կսկսի և բուլղարք այս անգամ յաղթող կը հանդիսանան 3000-է աւելի սերբեր սպանելով և գերելով: Այսօր ստացուած հեռագիրներ ևս կը ծանուցանեն թէ բուլղարներն միշտ յաղթող հանդիսանալ կսկսին և սերբերը յուսահատութեան մէջ են: Մինչդեռ եղբայրասպան պատերազմը բազմաթիւ զոհեր կընէ, միւս կողմէ անյուսակի կերպիւ կը կարգադրուի Ա. Բուլմէլի խնդիրն:

Վերև լիշեցի թէ Ալեքսանդր իշխանն օգնութիւն խնդրած էր Բ. Դուռնէն ընդդէմ Սերբիոյ, իսկ Բ. Դուռն պատասխանած էր թէ ինք չկրնար ապստամբ Իշխանի մը օգնել: Բ. Դուռն իւր պատասխանագրի մէջ կը յաջէր թէ պատերազմի ծանր պատասխանատուութիւնը միմիայն Ալեքսանդր իշխանի վրայ կը ծանրանայ: Թէ, հետեւեալ եթէ իշխանն հնազանդութիւն յայտնելով Սուլթանի կառավարութեան, իւր զօրաց հետ հեռանայ

Ա. Բուլմէլին, որով հաստատած պիտի լինի իրաց նախկին կացութիւնն, այն ժամանակ միայն Թիւրքիա կարող է ձեռք առնուլ հարկ եղած միջոցներն:

Այժմ, Ալեքսանդր իշխանն պատասխանած է թէ կատարելապէս կը հպատակի Վեհ. Սուլթանի կառավարութեան և պատրաստ է իւր բանակի հետ մեկնիլ Ա. Բուլմէլին: Իշխանն միանգամայն կը խնդրէ որ կուսակալ մը ղրկուի Ա. Բուլմէլի, իւր հետ տանելով բաւական թուով զօրք. և կը յարէ թէ դոքա պիտի ընդունուին առանց ընդիմութեան և եթէ գտնուին քանի մը ընդիմադիր անձինք Սուլթանի կառավարութիւնն ազատ է պատժելու զայն: Ալեքսանդր իշխանն միևնոյն ժամանակ կը գրէ թէ իւր հետ բոլոր բուլղարներն ալ իրենց հպատակութիւնը կը յայտնեն Վեհ. Սուլթանին և կը յուսան թէ Օսմանեան Վեհապետն չափաւ ուզէ որ Բուլղարիա, որ Թիւրքիոյ հողի մի մասն կը կազմէ, յարձակում կրէ և գրաւուի սերբիացիներէն:

Աւելորդ է ըսել թէ իշխանի այս հեռագիր որքան լաւ տպաւորութիւն գործեց Օսմանեան քաղաքական ակումբներու մէջ: Սուլթան Համիտ, որ մեծ ուրախութեամբ ընդունած է այս հեռագիրն, իսկոյն իւր մօտ կը կանչէ մեծ եպարքոս Քեամիլ փաշան և նորա միջոցաւ իւր խորին գոհունակութիւնը կը յայտնէ Օսմանեան նախարարաց իրենց խոհեմ ընթացքին և յաղթական քաղաքականութեան համար: Յետ այսորիկ նախարարաց խորհուրդ կը գումարի զբաղելու համար Ալեքսանդր իշխանին տրուելիք պատասխանին վրայ: Թէ և տակաւին յայտնի չէ թէ Սուլթանի կառավարութիւնն ինչ որոշումն պիտի տայ այս խնդրի նկատմամբ, սակայն կը կարծուի թէ օսմանեան ոստիկան զօրքեր պիտի ղրկուին Ա. Բուլմէլի որոց պիտի ընկերանայ օսմանեան պատուիրակ մը առժամապէս կառավարելու համար երկիրն:

Դեսպանախորհուրդոյ այս հինգշաբթի օրուան որոշումներն ալ նպատաւոր կերպին Թուրքիոյ Վիճաբանութիւնն երեք գլխաւոր կէտերու վրայ եղած է.

1) Օսմանեան արտասովոր պատուիրակ մը ղրկել Ա. Բուլմէլի պաշտօն ունենալով ժողովրդեան ծանուցանել իրաց նախկին կացութեան վերահաստատումն և առ այժմ կառավարել գոլառն մինչև որ վերջնապէս կառավարիչ մը կարգուի: Այս արտասովոր պատուիրակ պիտի նշանակուի Բ. Դուռն կողմէ հաւանութեամբ մեծ տէրութեանց:

2) Միջազգային յանձնախումբ մը կարգել որ Ա. Բուլմէլի պիտի երթայ երկրի քաղաքական կացութիւնն ուսումնասիրելու և կազմական կանոնադրի բարեփոխումն առաջարկելու համար, եթէ հարկ տեսնուի:

3) Վերջնապէս որոշել Բուլղար իշխանապետութեան տուրքն և ինքնօրէն գաւառի տարեկան հարկի անխափան վճարման միջոցներն:

Բաց աստի դեսպանախորհուրդի օսմ. պատուիրակք

առաջարկած են որ Արևելեան Բուժելիէն բաժնուին կարգ մը իսլամ գիւղեր զորս Բերլինի դաշնագրի որոշմամբ Ա. Բուժելիի կը պատկանին:

Բոլոր դեսպաններն Համաձայն գտնուած են այս կէտերու նկատմամբ, և այսօրուան դեսպանախորհրդի մէջ նոցա գործադրութեան եղանակի վրայ պիտի խորհրդակցեն:

ԺԹ-րդ դարու մէջ այս առաջին անգամն է որ Թուրքիոյ յաղթական կ'ելնէ նմանօրինակ պարագայներու մէջ: Այս երևոյթ մեծ քաջակերպան մը լինելով թուրք կառավարութեան և ազգին, նոքա աւելի ևս պիտի աշխատեն սաստկացնել, այսուհետեւ իրենց ճնշումներն և բարբարոսութիւններն Հպատակ քրիստոնէից նկատմամբ:

Անգլիոյ Հայերն ընդարձակ խնդրագիր մը մատուցած են լորդ Սալիսբըրիի Բերլինի 61-րդ յօդուածի մեռեալ տառ մնալուն Համար: Այդ խնդրագիր ի մէջ այլոց կը յայտնէ Հայոց պատրիարքն և Թուրքիոյ Հայք չեն բողոքեր և այս այն պատճառաւ, որ ճնշման տակ են և չունին ազատութիւն բողոքելու: Եթէ Անգլիոյ նախարարապետն յուսալից պատասխան իսկ տուած լինի Հայկական պատուիրակութեան, այնուամենայնիւ Հաւանական չէ որ նա Հայկական խնդրի մը ասպարէզ նետուիլը տեսնէ, քանի որ իւր վերջերս արտասանած ճառին մէջ Հայառակ կը Հանդիսանայ Արևելեան խնդրոց նոր երևոյթ ստանալուն և չուզեր որ նոր ժողովուրդ մը գլուխ բարձրացնէ ընդդէմ Օսմանեան կառավարութեան շահերուն: Եւ որովհետեւ Թուրքիա Հայկական բարենորոգումն իւր շահերուն Հակառակ կը դատէ, ուստի թուրք պետութեան տեսակէտով լորդ Սալիսբըրի անհաւանական է որ պաշտպան Հանդիսանայ Հայկական դատին:

Օսմանեան պետութիւն Հրաւիրած է բոլոր Հայ խմբագիրներուն, ներկայ գտնուիլ Բ. Դռան պաշտօնատունն. կըսուի թէ Բ. Դռան պիտի յայտարարէ Հայ խմբագիրներուն ոչ մի տեղեկութիւն չգրել ոչ Հայկական խնդրի և ոչ կաթողիկոսական խնդրի վրայ, թէ և մինչև այժմ Հայկական խնդրի վրայ բան մ'իսկ գրուած չէ տեղւոյս լրագրաց մէջ:

Ազգ. ժողովոյ նիստն յետաձգուեցաւ զալ շաբթուան: Յարութիւն պատրիարք յայտնած է որ եթէ իւր անունն Երուսաղէմայ պատրիարքական ընտրելեաց ցանկէն դուրս Հանուի, պիտի Հրաժարուի Կ. Պօլսոյ պատրիարքութենէն: Վեհապետեան ամենայն ոգով կը փափաքի Երուսաղէմի պատրիարք ընտրուիլ:

Ազգ. ժողովոյ անդամներէն ոմանք կուզեն Երուսաղէմայ պատրիարքութիւն Կ. Պօլսոյ պատրիարքութեան Հետ միացնել, սակայն բոլորովին անիրազործելի է այս գաղափար:

Վ. Բրդէս.

ՖԵԼԻԵՏՕՆ

ՕՏԱՐԱԶԳԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԻՅ

Сборникъ матеріаловъ по этнографіи, издаваемый при Дашковскомъ Этнографическомъ музеѣ. Выпускъ I. Подъ редакціей В. Ө. Миллера. Москва 1885.

(Ժողովածու Ժողովրդագրութեան վերաբերեալ նիւթերի Հրատարակութեամբ Գաշիովի Ժողովրդագրական Թանգարանի: Տետրակ I. Խմբագրութիւն Վ. Ֆ. Միլլերի Մոսկու, 1885.)

Աւելորդ չենք Համարում մի քանի խօսք առել վերոյիշեալ Հրատարակութեան նպատակի ու բովանդակութեան առթիւ և դարձնել այն պարոնների ուշադրութիւնը նորա վերայ, որոնք զբաղուած են այդ ճիւղով:

Այդ ժողովածուի նպատակն է նպատուել գլխաւորապէս Ռուսիոյ այլազգիների և Հարեան սլաւոնների կեանքից Ժողովրդագրական նիւթեր Հաւաքելուն և տարածելուն: Իւրաքանչիւր Հատորը բաղկացած պիտի լինի 10—15 տպագրական թերթից և պարունակէ 2—4 ազգերի վերաբերեալ յօդուածներ, միայն Հատորը լոյս կը տեսնի այն Ժամանակ երբ բաւականաչափ նիւթ Հաւաքուի:

Խմբագրութիւնը Թախանձանօք գիմում է այն պարոններին, որոնք սիրում են ժողովրդագրութիւն, նպատուել Հրատարակութեան նիւթեր մատակարարելով. նա գիմում է մանաւանդ այն անձանց, որոնք միջոց ունեն անձամբ դիտելու օտարազգիների կեանքը Ռուսաստանում. Կովկասում, Սիբիրում և Միջին Ասիայում: Այն անձինքը, որոնք ցանկութիւն կը յայտնեն աջակցել Հրատարակութեանը կը ստանան մի մի օրինակ «Խանդավառ Քիչեակի Սթորիկից» և յայտնի քանակութիւն իրանց աշխատութիւններից առանձին տպագրած: Խմբագրութիւնը խնդրում է նիւթեր ուղարկել առանց ամաչելու շարահետութեան կողմից, որովհետեւ նա իւր վերայ է ստանձնում նոցա գրական ձև ու դրոշմ տալը, միայն որ առանձին ուշադրութիւն դարձնեն Հաղորդած նիւթի իսկութեան ու ճշտութեան վերայ: Որովհետեւ իւրաքանչիւր Համարի թերթերի թիւը սահմանափակ է, մեծ յօդուածները, որոնք Հինգ տպագրական թերթից շատ կը լինին, կամ չեն զետեղուիլ, կամ եթէ զետեղուելու լինին, կը զետեղուին մաս-մաս: Հրատարակութեան բոլոր աշխատակիցներն խմբագրութիւնը խոստանում է ուղարկել մանրամասն ծրագիր, բայց առ այժմ առաջարկում է Համառօտը, որ թույլ ենք տալիս մեզ չառաջ բերելու:

1) Բնակարանը, շէնութեան եղանակը (способъ). բնակարանի մասերը, նոցա անուններն ու նպատակը:

2) Հագուստն ու զարդարանքը, զէնքեր, ընտանեկան կեանքի, արհեստների, սրտորդութեան դործիները և այլն. անօթներ, ամաններ, երաժշտական գործիները:

3) Կերակուրները, նոցա բաղադրութիւնը և պատրաստելու եղանակները:

4) Պարագմունքները տարուայ չորս եղանակին. անասնապահութիւնը, երկրագործութիւնը, արհեստները, Կենդանիների ու բոյսերի անունները:

5) Հաւատալիքները, երկնային մարմինները անունները:

ըը և նոցա մասին հաւատալիքները. մթնոլորտական երեւոյթները — փոթորիկ, որոտ, կայծակ. հաւատալիքներ կենդանիների վերաբերմամբ. առասպելական կենդանիները. հաւատալիքներ բոյսերի մասին. հաւատալիքներ կախարդութեան վերաբերեալ (աչքով տալ, մի գործ խանգարել կամ խափանել, չարախաղականութիւն, խելագարութիւն և այլն). հաւատալիքներ փոխադարձութիւնների, չար սգիների, ջրահանների (ВОДЯНОЙ), աշամարգերի (ЛѢЩИЦА) վերաբերմամբ և այլն. ինչպէս են ներկայացնում հիւանդութիւնները և ինչ պատճառներ ու մտքեր են չափում. ժողովրդական միջոցներ բժշկելու. ինչպէս են ներկայացնում հողին և հանդերձեալ կեանքը: Հաւատալիքներ բարի աստուածների մասին:

6) Մէսերը ծննդեան, անասունների պահելու, երկիրը մշակելու, որոտըութեան կամ ձկնորսութեան ժամանակ: Հարսանեաց և թաղման ծէսերը, խաղերը և պարերը. տոները, զահաբերութիւններն և այլն:

7) Ժողովրդական գրականութեան արտադրութիւնները. վիպական և լիրիքական երգերը. հէքերութեան մարգիւտանց և կենդանիների մասին. աւանդութիւններ հնութիւնների մասին: Առածներ, հանելուկներ, թուղլութիւններ, նշանատուէքի, հարսնախօսութեան և ուրիշ ծէսերի խօսքերն և այլն:

8) Հասարակական ու ընտանեկան կեանքը. գիտելիքներ աղգակցութեան ու արեւնակցութեան մասին. ցեղ, համայնք, կառավարութիւն և այլն:

9) Իրաւաբանական տեղեկութիւններ, ուղորդական իրաւունքները, դատաւճռութիւնները և այլն:

Ձանաղան տեղեկութիւններ ու բացատրութիւններ տալու համար խմբագրութիւնը չափում է իւր պատրաստակարմութիւնը. պէտք է դիմել խմբագրին *): Գառնալով բովանդակութեան, մենք շատ չենք երկարացնիլ մեր խօսքը, ի նկատ առնելով լրագրական էջերը:

Այս առաջին հատորը պարունակում է իւր մէջ. I Բուլղարների ամուսնական իրաւունքի մասին. II Օսերի կենցաղավարութիւնը. III Օսի հէքերութեան, IV Ընդհանուր տեսութիւն հայ հէքերութեան, և V Լատըշների մկրտութեան ծէսերը: Գաղափար տալու համար, փոքր ինչ մանրամասն խօսենք ալի յօդուածներից առաջին առթիւ, որ ամենահետաքրքրական է թէ իւր բովանդակութեամբ և թէ արժանաւորութեամբ:

Բուլղարիայում ամուսնութիւնը, պատկը կատարվում է ոչ միայն տան մեծերի, այլ և բոլոր ազգականների մասնակցութեամբ: Հարս ընտրելը ընտանեկան խորհրդի գործն է, և վերջինիս վճիռը միշտ գերակշռող է հանդիսանում, թէպէտ և վերջին ժամանակներս պատահում են դէպքեր, երբ պատկուող ջաշիլ աղան հակառակ է գնում հօր ու աղգականների կամքին: Այս դեպքում միայն զամբեա միշտ հլու հպատակ է: Աղջկայ կողմից էլ լինում են օրինակներ, երբ նա ինքը ընտրում է իւր համար փեսայացու, բայց ծնողները հակառակ են լինում. այդ ժամանակ այդ ամուսնութիւնը գլուխ է գալիս միայն հարսնացուին գողանալու և ամ փախցնելու օր: Մի քանի տեղ ծնողների իշխանութիւնը այնքան մեծ է, որ աղջկայ ծնողները պայման են կապում առանց հարցնելու աղջկանից

նորա կարծիքը: Մինչև օրս էլ այդ պայմանադրութիւնը մի տեսակ առևտրական գործի բնուորութիւն ունի, գրաւական էլ են տալիս:

Հարսանեաց գործերի վերաբերմամբ մօր ձայնը վերջին տեղը չէ բռնում, թէպէտ և ընտանիքի գլուխը, հայրը, անկառիկա մեծ մասնակցութիւն է ունենում, բայց իրօք մայրն է մեծ դեր խաղում, որովհետեւ լաւ է իմանում այդ բաները, կամ, ինչպէս ասում են, այդ կնկաց բան է: Առհասարակ կանայք լաւ են պահպանում զանազան ուղորդութիւնները: Գլխաւորապէս նոքա են խաչնդոտ լինում, որ չէ անհետանում այն ուղորդութիւնը, որով փոքր եղբայրներն ու քոյրերը չեն կարող պոսակուել, մինչև որ մեծերը չպատկուեն: Լինում են բացառութիւններ, երբ թոյլ են տալիս օրիտղին մարդու գնալ, թէպէտ և մեծ եղբայրը պոսակուած չը լինի. իսկ որ փոքր քոյրը մեծից առաջ մարդու գնաց, — ոչ մի տեղ թոյլ չեն տալիս:

Նրբ բուլղարացիները. պոսակուել են կամենում, երեք կէտեր կան ուշադրութեան արժանի. հարսնացուին տեսնելը, հարսնախօսութիւնը և վերջապէս հարսանիքը:

Գարնանը գիւղերում ուղարկւած տօն օրերը հաւաքվում են երիտասարդ աղաներն ու աղջիկները. պարում են և երգում: Այստեղ լինում են գիւղի համարեա բոլոր ջահիւնները. գալիս են և ծերերը նայելու այն աղջկայ վերայ, որին հաւանում է իրանց օրդին, որին յետոյ տուն պիտի բերեն: Իսկ եթէ կամենում են մի ուրիշ գիւղից կին առնել, այն ժամանակ կամ ինքեանք են գնում, կամ ապուպարում են, որ այնտեղ նայեն, ինչպէս է աղջիկը, տեղեկութիւններ հաւաքեն նորա ծնողների մասին: Բնորոտութեան ժամանակ ի նկատ են առնում, որ հարսնացուն գործօն լինի, տնտես լինի, բայց վերջին ժամանակներս ուշադրութիւն են դարձնում և փողի վերայ, թէպէտ այդ ընդունուած է միայն քաղաքներում: Կան ժողովրդական երգեր, ինչտեղ առաջ է բերած բուլղարացու հայեացքը հարսնացուի վերայ: Մի և նոյն ժամանակ ուշադրութիւն են դարձնում, թէ ինչ ընտանիքից են աղջիկ առնում:

Նրբ աղջկան ընտրում են, ուղարկում են մի պառաւ, միայն ոչ աղգականներից, որ այս ու այն կողմից իմանայ, արդեօք այդ աղջկան չեն տալ այս ինչ մարդուն: Նրբ յոյս են ունենում, հեռու ազգականներից երկուսն ուղարկում են աղջկայ տունը: Տուն համեմատ նոքա բաղխում են, թէպէտ և դռները բաց լինին: Բաղխելու ձևն էլ առանձին է, այնպէս որ տանու տէրերը իսկոյն իմանում են նոցա գալու պատճառը: Սովորաբար գնում են երեկոյեան: Ներս մըտնելուց յետոյ նոքա խոսքն և եթ չին խօսում իրանց նըպատակի մասին. խօսում են առատութեան, դժուարութիւնների և զանազան նիւթերի մասին, որոնք ոչինչ չարաբերութիւն չունին իսկական գործի հետ: Յետոյ նոցանից մէկը խառնում է օջաղի կրակը, որ նշան է, թէ ինչպէս կրակը գորանից արծարծվում, վառվում է, նոյնպէս և մեր խօսքերը ի դուր չանցնեն: Պատասխան են տալիս այդ մարդոց համարեա միշտ մի և նոյն ձևով. հոպասենք, տեսնենք: Այսպէս դա շարունակվում է երեք օր, միայն երրորդ օրը երկու հոգի չեն գալիս, այլ երեք. երրորդը լինում է մօտ աղգականներից մէկը: Վերջապէս տալիս են համաձայնութիւն. այն ժամանակ աղջիկը գալիս է և համբուրում եկողներին ձեռքը. ստանում է գրաւական մի ոսկէ դրամ, երկու բուլղար արժողութեամբ, ինքն էլ տալիս է մի թաշկինակ: Գորանից յետոյ գնում են աղայի հայրն ու մայրը առաւ-

*) Հասցէն. Москва, Профессору Московскаго Университета В. Ө. Миллеру կամ въ Московскій Публичнѣй и Румянцевскій Музей.

ջուր էր քան հետ, տանում են հարսին մի քանի սուկ զրամ և փոխադարձաբար ստանում են երեք թաշկինակ և երկու փունջ: Շատ անգամ էլ այդ փողերը, որ տանում են, փնջի մէջ են դնում և այնպէս տանում: Այդ փողերը չետոյ գործ են անում զարդարանքների համար:

Երբ արդէն նշանադրութիւնը կատարվում է փեսան սկսում է այցելել աղջկան, տանում է նորան ընծայ քաղցր ու համեղ բաներ, որից փոխադարձաբար ստանում է կամ չմաշկինակ կամ փունջ: Մի քանի տեղ էլ նոքա հաց են ուղարկում միմեանց, մեծ տոներին գինի են ուղարկում և այլն: Բայց ամեն տեղ էլ թոյլ չեն տալիս, որ փեսան այցելէ աղջկան, իսկ մի քանի տեղ անգամ թոյլ են տալիս նորան գիշերել իրանց տանը: Հարսանիքը կատարվում է մի կամ երկու տարի նշանադրութիւնից չետոյ:

Բաժինը կամ օժիտ ասած բանը Բուլղարիայում մինչև վերջին ժամանակներս բաղկանում էր ընտանեկան կենտրոն առարկաներից, շորերից, գորգերից, բարձերից և այլն: Փող առնելը վերջին ժամանակներս է մտել, և այն միայն քաղաքներում: Գնդերում անգամ ընդունուած է ոչ թէ աղջկանից փող տանել, այլ փեսայից աղջկաց համար: Գնդացիների ասած բաժինը բաղկացած է լինում, անտուհներից, ցորեանից, հաճարից: Անշարժ կաշքը բաժին է հատնում աղջկան այն ժամանակ, երբ նա մենակ է, չունի եղբայր: Բուլղարիայում անգամ ընդունուած չէ որոնել հարսնացու, որ անշարժ կաշք ունենայ, որովհետև բուլղարիների համար անպատուութիւն է, երբ աղամարդը ինքը իւր համար չէ կարողանում տուն կառուցանել: Հարսի բաժինը վերաց փեսան ոչինչ չէ մոխում. միայն կարել է տալիս հարսանիքի շորք: Առհասարակ այդ ծախսերը հայրն է անում: Բուլղարացի գնդացիների որդեանց մօտ փող չէ լինում. նա քա եթէ իրանց աղջկան կամ աղային տալիս են ծառայութեան, իրանք են պայման կապում, իրանք էլ փողը ստանում են: Աղջկիր ունենում է իւր սեպհական աննշան գումարը, որ նա ձեռք է բերում իւր հասակից ընկերների հարսանիքին, կամ տոներին, կամ երբ աղջկանները մի ուրիշ քաղաք են գնում: Այս սովորութիւնը մեր մէջ էլ կայ, երբ մէկը գնում է օտար երկիր, սովորաբար փոքր երեխաներին փող է տալիս և ընծաներ:—Հարսանիքը Բուլղարիայում համարեա մի շաբաթ է տևում: Հարսանեաց առաջին օրը գլխաւորապէս համարվում է հինգշաբթի օրը, վերջինը—կամ երեքշաբթի, կամ չորեքշաբթի: Այնուհետև հեղինակը մանրամասնօրէն պատմում է, թէ ինչ է լինում իւրաքանչիւր օրը, ինչպիսի մարդիկ են անհրաժեշտ, ինչ երգեր ունին և այլն: Իւրաքանչիւր հարսանիքը ունենում է իւր դրօշակը. մի գեղեցիկ, նաշխած փայտից, երբեմն էլ ծալքին խնձոր, կապած է լինում թաշկինակ,—հա դրօշակը: Խնձորը մասին մենք ոչինչ չենք կարող ասել, բայց այդպիսի դրօշակներ մեր գեղական հարսանիքներումն էլ լինում են: Հեղինակը պատմում է մեզ, ինչպէս են թրաշում փեսայի մօրուքը, ինչ տեսարան է լինում այդ ժամանակում, ինչ երգեր են երգում: Նրբերի բովանդակութիւնը շատ տխուր է ու վրդովեցուցիչ, երգում են օրերդներ, թէ ինչպէս երկատարողը կորցնում է իւր ազատութիւնը: Թրաշուելուց չետոյ փեսան ուրիշ երկատարողների հետ գնում է աղջկաց տունը: Աղջկը առաջ թաք է կենում, չետոյ դուրս է գալիս շնորհաւորում իւր ապագայ աղջկաններին: Դուրանից չետոյ տանում են նորան ուրիշ օրերդներ և սկսում են ծամբեր շինել. այդ միջոցին նոքա երգում են Խնձորին ծախում և շատ անգամ հարսին լացացնում են: Հարսի տունը

գնալու ժամանակ տաքները մէկը դրօշակը ձեռին առնելից է գնում: Նրաժշտութիւնը նուագում է, ատրճանակներ են արձակում: Երբ հասնում են աղջկաց տունը, դարպասները փակում են. նոցա բաց են անում այն ժամանակ, երբ փեսան փող տալ: Մտնելով բակը՝ փեսան ուրիշ հերեր հետ միասին ներս չէ մտնում. նա մնում է տաքների հետ, մինչև առանձին հրաւիրեն: Կարելի ասել, հեղինակը մանրամասնօրէն նկարագրում է նոցա բոլոր գլխաւոր ու երկրորդական շաբաթերութիւնները, ծէսերը, սովորութիւնները և նուիրատուութիւնները:

Բուլղարիայում մեծ նշանակութիւն են տալիս պսակի առաջին գիշերին, որովհետև այդ ժամանակ նոքա սպասում են կամ լաւ, կամ վատ համբաւի: Սթէ յայտնուի, որ աղջկը բղջախոհ է եղել, բոլոր ուրախութեան վերջ են դնում և նոյն իսկ ամուսնութիւնը քանդվում է: Սթէ նա ողջախոհ է, այն ժամանակ աղջկաց մօրը ուղարկում են կամ քաղցր, կամ կարմիր օղի և կամ ծաղիկներ. հաճառակ դէպքում նոյն իսկ գիշերը աղջկան չետ են ուղարկում տուն: Սթէրդը հարս լինելուց չետոյ իրաւունք չունի մարդու տանը մէկի հետ խօսել մինչև որ նորան ներս են: Այս լուութիւնը նոքա անուանում են ապաշխարում:

Յօդուածագիրը հարսանեաց ծէսերի ու սովորութիւնների մանրամասն նկարագիրը անելուց չետոյ գնում է ամուսնինների իրաւունքին: Նախ նա մի քանի խօսք է նուիրում առհասարակ կնոջ դրութեանը Բուլղարիայում: Անկասկած այն աղգի կանայքը, որի կուլտուրան դեռ զարգացման ստոր աստիճանի վերայ է, միշտ մարդու իշխանութեան ներքոյ են գտնվում: Առաջին Բուլղարացի պատմագիր Վէնչելներ խօսելով բուլղարների սովորութիւնների, վարքի ու բարքի վերայ, յառաջ է բերում այն ժամանակուայ յայտնի ճանապարհորդ Ֆէլշի չեռատակարանից մի կտոր, ինչպեք բուլղարացին ներսդութիւն է լինում հիւրից, որ կին ու աղջիկ ունի: Համանման նկատողութիւններ էլ կան սերբերի մասին: Այսպէս Բուլղարները շատ երգեր առածներ ունին, ինչպեք կենը անհամեմատ ստոր է աղամարդուց: Երբ կենը աղայ է բերում բերկրութեամբ են տարածում այս լուրը. իսկ երբ աղջիկ է լինում, այնքան չեն ուրախանում և ասում են. «Ե՛հ, աղջկի է: Աստուած նորան առողջութիւն տալ. նա էլ պիտեքուին է: Հօ առանց աղջկաց չէ կարելի ապրել աշխարհում»: Այդպիսի հայեացք, երկի, յառաջանում է նորանից, որ արու զաւակից ծնողները շատ բան են ուղատում ապագայում, ծերութեան ժամանակ. իսկ աղջկանից ոչինչ. այսօր իրենց ասան է, վաղը ուրիշ տանը:—Հին երգերում կան տեղեր, որտեղ ասած է թէ մարդը կնոջը ծախում է դրու է գնում. իսկ այժմ յայտնի բան է, այդպիսի գէպեր, շարաբերութիւններ գոյութիւն չունին: Անգամ բուլղարները ասում են. «Ով որ առանց պառճառի ծեծում է իւր կնոջը, նա ծեծում է իւր դուխը»: Այսպէս թէ այնպէս ընտանիքի գլուխը հաշվում է մարդը, բայց կրկին կենը չէ դառնում նրա ստրուկը, չէ կատարում նորա իւրաքանչիւր քմահաճութիւնը: Կենը մինչև անգամ մարդու հետ համահաւասար իրաւունք ունի ապա հարգանքին: Սթէ հին ժամանակները մարդը այրում էր աղջկանների առաջ իւր կնոջը անբարոյականութեան կամ անառակութեան համար, եթէ չիտուն տարի որսնից առաջ մարդը կարող էր սպանել իւր կնոջը և նորա սիրականին՝ բռնելով նոցա ռճրագործութեան տեղում, եթէ նա վարող է արտաքին իւր կնոջը այդպիսի յանցանքների համար,—նոյնպէս և կենը սովորութեան հիման վերայ այժմ կարող է ապահար-

դան տալ իւր մարդուն: Առհասարակ բուլղարացու համար թանկ է ընտանեկը, և նա արհամարական աչքով է նայում այն ամենի վերայ, որ խանգարում է ընտանեկան խաղաղութիւնը: Ընտանեկան օջաղը շատ թանկ է նորա համար: Ընտանեկը նորա անդորրութեան, բերկրութեան ու վշտերի թեթեւութեան տեղին է:—Հեղինակը ասում է, եթէ ապահարզան է լինում, ինչ է առնում իւր հետ կինը, դուրսնից չկտոյ որդւոց դատարարութիւնը ինչպէս է լինում, այսինքն հայրը մտածում է խնամք է ասնում արու դաւակնների կրթութեան վերայ, իսկ մայրը—կրթել: Ապա որոշում է մարդու և կնկայ ունեցածները, բացատրում է նոցա ունեւները և մեկնում է, թէ ինչպէս է հասնում իւրաքանչիւրում, որոշում է նոցա իրաւունքները միմեանց սեպհակախոսութեան վերայ, առանձնապէս թէ շարժականները և թէ անշարժների վերաբերմամբ: Այդ բոլորից մենք կարողանում ենք եղբարացնել, որ թէ և սովորութիւնների կողմից կինը մարդուց կախում է, նորան ստորադրեալ է, բայց հայքերի կողմից նորա հետ համահասարակ իրաւունքներ ունի:

Երկրորդ յօդուածը, ինչպէս արդէն չիշեցինք, նուիրած է օտերի կենցաղավարութեան նկարագրութեան: Քաւականին ընդարձակօրէն հեղինակը խօսում է նոցա բնակարանների շինութեան, կահ-կարասիքների, անօթների, երաժշտական գործիքների, հագուստների, զէնքերի, կերակրի, երկրագործութեան, անասնապահութեան և ժողովրդական բժշկականութեան մասին: Գորան կցած են հետեւալ չորս հէքեթները, որ թարգմանել է հրատարակութեան խմբագիր պ. Մելէրը: Սերգոն, Կոպան, Շիւ հըս-հայ և Ասագո:

Գորանից չետոյ գալիս է մի ընդհանուր տեսութիւն հայ ժողովրդական հէքեթների, որի հեղինակը պ. Գ. Խաւթեանն է: Ինչպէս խոստովանում է հեղինակը, այդ յօդուածը շատ սուղ է, և խոստանում է մօտ ապագայում լոյս ընծայել հայ ժողովրդական հէքեթների թարգմանութիւնների առաջին հատորը: Մենք համախոհ ենք, որ յօդուածը շատ սուղ է: միևնույն ժամանակ չը կայ խիստ համեմատական քննութիւն, միայն համառօտ տեսութիւն է նոցա արտաքին բովանդակութեան:

Վերջին յօդուածը լատիների մկրտութեան ծէսերի նը-կարագրութեան է նուիրած: Առհասարակ այդ գիրքը բաւականին հետաքրքրական է և սիրով կարդացվում է: Մեր կողմից խորհուրդ կը տալինք, որ այդ գործով զբաղուող պարոնները ձեռք բերեն այդ գիրքը և նիւթեր հաւաքելու ժամանակ օրինակ առնեն, թէ ինչ բան աւելի ուշադրութեան արժանի է, ինչ կէտերի կոմ հանդամանքների վերայ աւելի սկստք է մանրամասն խօսել և այլն: Թէպէտ մենք չը կարողացանք լնովին ծանօթացնել ընթերցողին առաջին յօդուածի բովանդակութեան հետ, բայց մեր նպատակը այն էր, որ գաղափար տանք, թէ միտքէ այդպիսի ժողովրդագրական հարցի վերայ ինչպէս պէտք է գրել, որովհետեւ ներկայ ծրագիրը բաւականին սուղ է դեռ:

Անցեալ տարի, խօսելով պ. Տ. Նաւատարգեանին հայ—ժողովրդական հէքեթների առթիւ *), մենք ակնարկեցինք, թէ ինչ հետեւանք ունի ժողովրդեան դրականութեան ուսումնասիրութիւնը, թէ ինչպէս պէտք է վերաբերուել այդ գործին և հրաւիրեցինք, որ անուշադիր չթողնեն: Զէ կարե-

լի չխոստովանիլ, որ մեր երկատարգութեան մէջ այդ ուղղութիւնը աչժմ բաւականին արմատացած է. առէք հայր Սրուանձտեանցին, որ մի քանի հատոր արդէն լոյս է ընծայել, Տ. Նաւատարգեանին, Մերախորեանին, Ալլահվերդեանին, Գէորգ Տէր-Սղէքոսեանցեանին, որի հաւաքածուի մասին կարգացինք «Արձագանք» 16 համարում: «Թիֆլիսի հայերէն գրքերի հրատարակութեան ընկերութիւնը», որի տպագրութեամբ լոյս պիտի տեսնէ վերջին պարոնի աշխատութիւնը, գործին բաւականին կարող է նպաստել, եթէ մի շարք այդպիսի աշխատութիւններ լոյս ընծայէ, որովհետեւ կան այնպիսի հաւաքողներ, որոնց նիւթական միջոցները չեն ներում: Անկասկած հայերէնքի ուսումնասիրութիւնը, մանրամասն նկարագրութիւնը երկրի, բերքերի, բնակիչների, նոցա սովորութիւնների և այլն մի ազգի ուսումնասիրելու դիւտաւոր աղբիւրներն են, այսպիսի տեսակ տեսակ տեղեկատեղից ուսումնասիրելուց չետոյ, կարելի է ասել, թէ ուսումնասիրել ենք մեր երկրը, մեր ազգը: Եթէ մեր հոգեւորականութիւնը ունենար իրան արժանի և վայել զերքը, մենք հեշտութեամբ միջոց կունենայինք քաջ ծանօթանալու մեր ժողովրդի կեանքի և նորա դրականութեան հետ: Բուլղարիայում Բօքլեվը ուղարկել է բոլոր քահանայներին և ժողովրդական ուսուցիչներին մի մի մանրամասն ծրագիր իրաւաբանական սովորութիւնները ժողովելու համար: Ինչո՞ւ չպիտի կարողանան անել և մեր եթէ ոչ բոլոր, գէթ մի քանի հոգեւորականները և ուսուցիչները: Թէպէտ մեր ուրիշ թիւթերը, վտաճ ենք, չեն մերժիլ այդպիսի յօդուածներ և նիւթեր հրատարակելուց, բայց մենք չորմար ենք դրտում նա մանաւանդ «Արարատ» ամսագրին այս հարցին դարձ տալու, նիւթեր մատակարարելով, միայն պէտք է, փոխէ իւր տեսքն ու գիրքն, մասամբ էլ բովանդակութիւնը: Որքան «Արարատը» կրօնական թերթ է, նոյնքան էլ թող աղագլին լինի ոչ միայն սինոգի օրագրութիւնները հրատարակելով, այլ այսպիսի իրական կէտերի վերայ ուշադրութիւն դարձնելով:

Այն յօդուածիս մէջ առաջ բերած ծրագիրը, կարծում ենք, առ աչժմ կարող է բաւականութիւն տալ շատերին: մի և նոյն ժամանակ խոստանում ենք, երբ մեր ձեռք ընկնի «Сборник»-ի յարգելի խմբագրի մանրամասն ծրագիրը, մենք կրկին թարգմանօրէն լոյս կընծայենք, որպէս զի կամեցողները կարողանան այդ ծրագրի համեմատ աշխատել: Մենք ենթադրում ենք, որ աշխատողների թիւը չի սահմանափակուիլ շուտով: կը գտնուին, երեւի, մարդիկ, որոնք իրանց կը նուիրեն ժողովրդի կեանքի, գրականութեան ու երկրի ուսումնասիրութեան. աղագլին հնադոյն պատմութեան համար անհրաժեշտ պիտի լինի, որովհետեւ կարող են պարզուիլ ու մեկնուիլ մութ կէտերը. աղագլնութեան կենդանապահ տարրը, լեզուն, դարի պիտի ստանայ ժողովրդական բարբառների ուսումնասիրութիւնից և հետադառնութիւնից, և արդի գրական լեզուն, որ տակաւին չէ ստացել իւր վերջնական կերպարանքը, պիտի յատկուի ու մշակուի և այլն: Ժողովրդական լեզուի բառարանները ինքն ըստ ինքեան մի մեծ հարստութիւն է, որովհետեւ այնտեղ է ժողովրդի խօսքն ու մտքի գանձը. նոյն իսկ առածները և ասացումները մթթէ չեն յայտնում մեզ ժողովրդի խելքն ու սրամտութիւնը: Բայց առաւել թանկ են ժողովրդեան երգերը, բանաստեղծութիւնները, ինչտեղ իրական կեանքը շաղկապուած հաւատալիքների, դպացմունքների ու չիղջութիւնների հետ է ներկայացնում մեզ: Եւ թոյլ պիտի տանք մենք, որ այդ հարստութիւնն ու գանձը խաւաւ կորչի—անհետանալ:

*) Տես Արձագանք 1884 Թ. № 21.

միջոց օր առաջ չպիտի ձեռնարկենք այդ գործին: Չենք կարող ենթադրել, քանի որ այդ խնդրով բառականին մարդիկ զբաղուած են: Բայց թող նույնպէս յայտնի լինի, որ դա մի քանի մարդու գործ չէ, որքան շատ, այնքան էլ լաւ:

Մ. Բարսեղյան:

ԱՌՁԵՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

ԸՆՏԻՐ ՄՏՔԵՐԻ

ԱՋԱՏՈՒՆԻ: 1. Ով որ չէ համարձակվում ազատուել, նա արժանի է իւր շղթայների (Fréret):

ԱՋԱՏԻՉ: 1. Մտքի ազատիչը — ազատիչների մէջ առաջինն է (La Harpe):

ԱՋԻՆՅՈՒԹԻՒՆ: 1. Սովորութեան ազդեցութիւնը շատ աւելի ընդարձակ է քան բնութեան տիրապետութիւնը (Voltaire): 2. Երբեմն մարդիկ, որոնք միանգամայն գուրկ են ուրիշ մարդկանց վերայ ազդելու ընդունակութիւնից, անսահման ազդեցութիւն ունին կանանց մտքի վերայ (G. Sand):

ԱԼՔԻՄԻԱ: 1. Ալքիմիան ընթանալով երեւակայութեան մեծ ճանապարհի վերայ, յաճախ առաջնորդել է դէպի մեծամեծ գիւտեր (Diderot):

ԱՅՈ: 1. «Այո»-ն մի խօսք է, որ կանայք աւելի դիւրութեամբ արտասանում են աչքերով քան թէ շըրթունքներով (Decourcelle):

ԱՄԲԱՐՇՏՈՒԹԻՒՆ: 1. Ամբարշտութիւնը — մի տօթագին հոգմ է, որ չորացնում է մարդկային սիրտը (Des-curet):

ԱՇԽԱՐՀ: 1. Աշխարհիս մէջ մարդիկ աւելի մեծ յաջողութիւն ունին, ծածկելով իրանց ախտերը, քան թէ երևան հանելով իրանց առաքինութիւնները (Petit-Senn): 2. Աշխարհս մի մեծ ախոռ է: Սորան աւելի դժուար է մտքել քան Աւգեան ախոռները, որովհետեւ մաքրելու ժամանակ եղները մնում են մէջը և անգուղար աւելացնում են աղտեղութիւնը (Heine):

ԱՆՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆ: 1. Անյաջողութիւնը մի լանցանք է ամբոխի աչքում (Boiste):

ԱՆՈՂՈՔԻՒ: 1. Մարդկանց մէջ ամենանողոքելին նա է, ով որ վրէժխնդիր է լինում սկզբունքով (Nau-dé): 2. Մենք դիւրութեամբ ներում ենք նոցա, որոնք զանազան ախտեր են վերադրում մեզ, բայց անողոքելի ենք դէպի նոցա, որոնք խելք չեն ընդունում մեր մէջ (Suard):

ԱՆՀԱՐԻՆ: 1. Մենք շատ աւելի գործ կատարած կ'լինէինք, եթէ շատ բաներ անհնարին չ'համարէինք (Malesherbes): 2. Շատ բաներ անհնարին են լոկ այն պատճառով, որ մենք սովոր ենք նոցա անհնարին համարել (Duclos):

ԸՆԴԴԻՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Պարոն խմբագիր.

Խնդրեմ այս մի քանի տողին տեղ տաք Ձեր պատուական շաքարթաթերթի մէջ:

«Մեղուի» 90-րդ համարում տպուած էր մի յօդուած, որն մէջ է միջև այլոց ասուած էր, թէ ես ստացել եմ Առաքել վարդապետ Կոստանեանցից նորա երկու հատոր աշխատութիւնները և մինչև այսօր չեմ վերադարձրել: Եւ նոյն յօդուածի ներքեւ խմբագրի ծանօթութեան մէջ յիշուած էր, որ ես չեմ աշխատութիւնները յանձնեմ «Մեղուի» խմբագրատանը, որպէս զի նա հասցնէ ըստ պատկանելւոյն:

Բոլորովին ճշմարիտ է, եւ ճող բերում գտնուած ժամանակ Առաքել վարդապետը յանձնեց ինձ երկու տետրակներն մէջ ամփոփուած մի հաւաքածու, և ես այդ մասին իւր ժամանակին յայտնել եմ «Խամայի Մելիքութիւնները» 382, 383, 384, 387 երեսներում: Յիշեալ հաւաքածուն մինչև այսօր էլ պահուած է ինձ մօտ, և եթէ չեմ վերադարձրել, պատճառն այն է եղել, որ արժանապատիւ հայր սուրբը երբէք չի դիմել ինձ ու չի պահանջել իւր տետրակները: Նա թողել էր այդ տետրակները ինձ մօտ ըստ լորովին այլ նպատակով, և այդ նպատակը իրան հայր սուրբին լաւ յայտնի է...

Բայց ինձ զարմացնում է այն, թէ ի՞նչն է ստիպել «Մեղուի» խմբագրին ուրիշներն յարաբերութիւնների մէջ մտնել և մի աղպարի ինքնակոչ սօսք երեսնի պրեստաւի դեր յանձն առնել: Եթէ Առաքել վարդապետը ցանկանում է ինձ յանձնած աւանդը յետ ստանալ, իմ հասցէն նորան յայտնի է, նա թող ինձ գրէ, այն ժամանակ ես մեծ յօժարութեամբ յետ կուղարկեմ, և աւելի ասպարհով ձեռքով, քան թէ «Մեղուի» խմբագրատան միջոցով:

Ի. Բ. Բ.

Խմբագիր-հրատարակիչ Ա. Բ. ԱՐ. ՅՈՎ. ՀԱՆՆԻՍԵԱՆ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պատրաստվում է տպագրութեան համար և առաջիկայ 1886-ին լոյս կը տեսնի.

«ՆԱԽԱԿ»

Պատկերադրութեան ծաղկաբայ

Փոքր և միջին հասակի ընթերցանութեան համար:

«Նախակը» կազմած կը լինի երեք հատորից, իւրաքանչիւրում 200 մեծագիր երես. ուրեմն «Նախակը» կը ներկայացնի իրենից 600 մեծագիր. երեսներեց կազմած մի շքեղ հրատարակութիւն:

«Նախակ»-ի առաջին հատորը լոյս կը տեսնի տարուայ սկզբին, երկրորդը՝ միջին և երրորդը՝ տարուայ վերջը:

Վաղորօք ստորագրուողների համար ճանապարհածախսով 3 ռ. է, իսկ հրատարակուելուց յետոյ կարժեհայ 5 ռ.:

«Նախակ»-ի իւրաքանչիւր հատորը բովանդակութեան կողմից, երեք մասի է բաժանվում.

1. Զանազան վէպիկներ, պատկերներ, ճանապարհորդութիւններ, մեծ մարդկանց կենսագրութիւններ, ժողովրդական աւանդութիւններ, բանաստեղծութիւններ և այլն:

2. Գիտութեան վերաբերեալ յօդուածներ — գիտատարապէս բնագիտական:

3. Զուարճալիք-անեկդոտներ, մանկական խաղեր ևն: Ինմել կարելի է հետեւեալ հասցեով՝ Тифлисъ, Садовая ул., д. Парумбегова, Габріэлю Зурабовичу Мирзоеву. Նայն իսկ հասցեով կարելի է ուղղել և նիւթերը արպազբութեան համար: Անձամբ կարելի է տեսնուել ամենայն օր՝ ժամը 5-ից մինչև 6: ք ճաշից յետոյ:

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

на 1886 годъ

На ежедневную литературно-политическую газету
„НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

издаваемую въ ТИФЛИСѢ

(III годъ изданія).

ПРОГРАММА газеты общая всѣмъ литературно-политическимъ ежедневнымъ изданіямъ, съ возможно широкимъ развитіемъ мѣстнаго отдѣла.

Подписная цѣна съ доставкою и пересылкою въ Россіи: на годъ 10 руб., на полгода 6 руб., на 3 мѣсяца 3 руб. 50 коп., на одинъ мѣсяць 1 руб. 50 коп.

Подписка принимается: въ Тифлисѣ въ конторѣ редакціи при Газетномъ Агентствѣ В. ШАВЕРДОВА, въ С.-Петербургѣ книжномъ магазинѣ „Новаго Времени“. Иногородные адресуютъ свои требованія въ Тифлисѣ въ контору редакціи „Новаго Обозрѣнія“, при газетномъ Агентствѣ В. Шавердова.

Редакторъ-издатель А. В. Степановъ.

3—1

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

На ежедневную литературно-политическую газету

„КАВКАЗЪ“

на 1886 годъ (41-й годъ изданія).

Въ 1886 году газета „КАВКАЗЪ“ будетъ выходить по прежней программѣ и подъ прежнею редакцію ежедневно не исключая и понедѣльниковъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА.

Съ доставкою въ Тифлисѣ.

СЪ ПЕРЕСЫЛКОЮ

	По Имперіи	по почтовому союзу
На годъ	11 р. 50 к.	13 р. 18 р. 40 к.
„ полгода	6 р. — „	7 р. 10 р. — „
„ 3 мѣсяца	3 р. 50 „	4 р. 6 р. — „
„ 1 мѣсяць	р. 50 „	1 р. 75 к. 2 р. — „

Подписка принимается исключительно въ Конторѣ редакціи. Тифлисѣ, уголъ Головинскаго проспекта и Барятинской улицы, домъ Ротина.

Для иногор. адресовать:

Тифлисѣ, Въ Редакцію газеты „КАВКАЗЪ“

3—1

ԸՆԴԱՐՁԱԿ

Օ Ր Ա Յ Ո Յ Յ

1886

Կ. ՊՕԼԻՍ. գինն է 30 Կ.

ՕՐԱՅՈՅՅ 1886 Թ. Ռոստովի տիպ.

Գինն է 15 Կ.

Գույ. գնողներին՝ առաջինից զիջ. 10%, երկրորդից—20%.

ՍՏԱՅՈՒԱԾ Ի

Պ. ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆԻ (ՀԱՅԿԱԿԻ)

«ՆՈՐԱՎԵՊԻ»-ը

Երեք պատկեր—Գառապարտեանը, Երազի մը գինը և Կատակ մը:

Գինն է 60 Կ. օտար քաղաքացիք ճանապարհածախք վճարում են 15 Կ., գումարով գնողները 10% զիջումն ունեն:

Գինն է. Центральная книжная торговля въ Тифлисѣ.

ԸՆԴԱՐՁԱԿ

Օ Ր Ա Յ Ո Յ Յ

1886

ՍԵՊՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ՓՐԿՁԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՅԻՆ

ՏՊԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՍԼԵԱՆ (ԱՐԱՄԵԱՆ)

Գինն է 3 ղուրուշ.

Պ Ա Ր Ո Ւ Ն Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Օրացոյց և գուշակութիւնք օդոց.—Տարեգարձ Ծննդոց և Գահակալութեան Վեհապետաց.—Յանկ Օսմ. Սուլթանաց.—Ատաղանի կայսերական պալատան.—Նախարարք Բ. Դրան.—Մեծ պաշտօնատարք մայրաքաղաքին.—Հրամանատարք բանակաց.—Կուսակալք Եւրոպական, Ասիական, և Ա. փրկիկան նահանգաց.—Առանձնաշնորհեալ նահանգք.—Յատուկ կառավարեալ երկիրք: Պատրիարքոսիք և Աղգապետք.—Օսմանեան դեսպանք.—Դեսպան և Հիւպատոսք օտար տէրութեանց և Կ. Պոլսի.—Վիճակագրութիւն Թուրքիոյ.—Հայազգի ատտիճանատարք և պաշտօնեայք Օսմանեան պետութեան.—Հայրապետութիւն Հայոց.—Կեդրոնական Վարչութիւն Հայոց Թուրքիոյ.—Աղգալին Ընդհ ժողով.—Առաջնորդական վիճակք Պատրիարքութեան և Պոլսոյ.—Վիճակք Երուսաղիմայ, Կիւիկիոյ, Աղթամարայ և այլն. Մայրավանք.—Վանորայք.—Վիճակագրութիւն Կ. Պոլսոյ Թաղօրէից.—Բարեգործական և կրթական հաստատութիւնք.—Վիճակք և վանք և Ռուսաստան, և Պարսկաստան և և Հնդկաստան.—Հայազգի ատտիճանատարք և պաշտօնեայք Ռուսական, Պարսկական և այլ և այլ Տէրութեանց.—Հռովմէական Հայ հասարակութիւն.—Դատաստարք Պետական վարժարանաց.—Բժշկիք քաղաքական և զինուորական.—Փաստաբանք Օսմանեան և օտար դատարանաց:—Արուեստագէտք.—Լրագիրք և պարբերական հրատարակութիւնք զանազան տեղեաց.—Պարզատոմար օրացոյց.—Վիճակագրական ցուցակք Համայն պետութեանց:—Մանուկմանք:

Կենդանատեղին է՝ տպագրատան գրատունը, Յակոբեանի խան, Կ. Պոլսի.

ԾԱՆՕԹ.—Այս տարուան տպագրութիւնը որ 300 երեսներու հասած է՝ նախորդ տարիներէ աւելի ընդարձակ և վերջին վիճակագրական տեղեկութիւններով ճիշտեալ է, առանց գինյ յաւելման:

(2—2)

ՀՐԴԵՀԻ ԴԵՄ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆԸ, Հիմնուած 1835 թուին, պատկառելի խոնարհարար խնդրել աչն ըստ անձանց, որոնք երանց անշարժ կալուածքները ապահովել են կամ ապահովութիւնը նորոգել են նորերումս վախճանուած գլխաւոր Ագենտ Ֆոմա Աւետիք Պեպինսկի ձեռքով, բայց տակաւին չեն ստացած Համայնատան ՊՕԼԻՍՆԵՐԸ կամ նորոգեալ վկայականները, զիմեւ այսպիսիները ստանալու համար Թիֆլիսի մէջ Ընկերութեան նոր նշանակուած գլխաւոր Ագենտ պ. Իվան Զուրաբովից Մերձդնէսին: Իսկական վկայութիւնք կ'յանձնէ նա ժամանակաւոր ստացականներէ փոխարէն:

(3—3)

